

Problematika ageismu ve Zlínském kraji z pohledu adolescentů

Adéla Válková

Bakalářská práce
2016

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Adéla Válková**
Osobní číslo: **H13092**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Problematika ageismu ve Zlínském kraji z pohledu adolescentů**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti vývojových mezníků raného stáří, adolescence a ageismu.
Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.
Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníku.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

VIDOVICOVÁ, Lucie. Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008. ISBN 978-80-210-4627-6.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. Fenomén stáří. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7038-158-2.

VIDOVICOVÁ, Lucie. Stáří ve městě, město v životě seniorů. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. ISBN 978-80-7419-141-1.

BALOGOVÁ, Beáta. a ŽUMÁROVÁ, M. 2009. Medzigeneračné mosty. miesto neznámé : MENTA MEDIA s.r.o, 2009. ISBN 978-80-89392-08-7.

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvalitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Hana Včelařová

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

9. prosince 2015

Termín odevzdání bakalářské práce:

27. dubna 2016

Ve Zlíně dne 9. prosince 2015

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 11.4.2016

.....
Pálková

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odphrá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou ageismu – diskriminací na základě věku, konkrétně zjišťuje postoje u adolescentů vůči seniorům ve Zlínském kraji. V teoretické části nejprve charakterizuje období stáří a změny, které stáří provázejí, následně popisuje období adolescence. Dále vymezuje pojem ageismus a zabývá se příčinami jeho vzniku i způsoby prevence. V souvislosti s ageismem jsou vymezeny pojmy postoj, stereotypy a předsudky. Praktická část zkoumá postoje adolescentů k seniorům a jejich názor na věkovou diskriminaci. Výzkum byl realizován formou dotazníkového šetření.

Klíčová slova: Ageismus, Adolescence, Stáří, Stereotyp, Postoj, Předsudek, Senior

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the issue of ageism - discrimination based on age, specifically detects the attitudes of adolescents to seniors in Zlin region. The theoretical part first characterizes old age and the changes that accompany aging, then describes adolescence. Further defines the concept of ageism and addresses the causes of its origin and methods of prevention. In connection with ageism concepts of attitude, stereotypes and prejudices are defined. The practical part examines the attitudes of adolescents to seniors and their opinion on age discrimination. The research was conducted by questionnaire.

Keywords: Ageism, Adolescence, Old age, Stereotypes, Attitudes, Prejudice, Senior

Poděkování:

Děkuji své vedoucí bakalářské práce paní PhDr. Haně Včelařové za odborné vedení, ochotu a trpělivost při zpracování této práce. Děkuji i respondentům za jejich ochotu při vyplňování dotazníků. A v neposlední řadě velký dík patří mé rodině, přátelům a příteli za jejich podporu během celé doby studia.

„Již od mládeži je třeba mít před očima stáří.“

Gaius Lucilius

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 STÁŘÍ A STÁRNUTÍ.....	12
1.1 PERIODIZACE STÁŘÍ.....	14
1.2 ZMĚNY PROVÁZEJÍCÍ STÁŘÍ.....	15
1.3 STÁRNOUCÍ SPOLEČNOST.....	19
2 OBDOBÍ ADOLESCENCE.....	22
2.1 ZMĚNY PROVÁZEJÍCÍ ADOLESCENCI.....	23
2.2 VZÁJEMNÉ VZTAHY MEZI SENIORY A ADOLESCENTY.....	25
3 AGEISMUS.....	28
3.1 PROJEVY AGEISMU.....	29
3.2 PŘÍČINY AGEISMU.....	31
3.2.1 Postoje, předsudky a stereotypy zapříčiňující ageismus.....	35
3.3 EXTRÉMNÍ FORMY AGEISMU.....	37
3.4 PREVENCE PROTI AGEISMU.....	39
4 SHRUTÍ TÉMATU.....	41
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	44
5 VÝZKUM.....	45
5.1 VYMEZENÍ VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU.....	45
5.2 VÝZKUMNÉ CÍLE.....	45
5.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	46
5.4 HYPOTÉZA.....	46
5.5 VÝZKUMNÝ SOUBOR.....	47
5.6 VÝZKUMNÁ METODA.....	47
5.6.1 Dotazník.....	47
5.6.2 Předvýzkum.....	48
6 VÝSLEDKY VÝZKUMU.....	49
6.1 KONTAKTNÍ ÚDAJE O RESPONDENTECH.....	49
6.2 OTÁZKY VZTAHUJÍCÍ SE K SENIORŮM.....	50
6.3 OTÁZKY ŠKÁLOVÉHO TYPU.....	53
7 SHRUTÍ VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ.....	60
DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	65
ZÁVĚR.....	67
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	69
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	72
SEZNAM OBRÁZKŮ.....	73
SEZNAM GRAFŮ.....	74
SEZNAM PŘÍLOH.....	75

ÚVOD

Mezi jedno ze současných specifíků české, ale i světové společnosti představuje stárnutí obyvatel. Tato skutečnost je důsledkem zvyšující se kvality lidského života, lepší zdravotní péče a nízké porodnosti. Vzniká tak početná vrstva obyvatel, jež jsou ekonomicky závislí na lidech v produktivním věku. Stárnutí společnosti s sebou přináší i řadu nových problémů, jedním z nich je právě ageismus – diskriminace na základě věku. Není to však pouze stárnutí společnosti, které přispívá k problematice ageismu. Jedná se i o změny ve strukturách rodiny, které jsou charakteristické slabými mezigeneračními vztahy a s tím spojeným odloučením mladé a staré generace a obecně vytrácející se pospolitosti. Neustále se zlepšující technologie a společnost orientovaná na prosperitu mají také za následek odloučení generací, neboť člověk je hodnocen podle jeho užítku a přínosu pro společnost. Významnou roli v problematice ageismu sehrávají i masmédiá, která přispívají k demografické panice a i tím prohlubují mezigenerační konflikty. Adolescenti již nechovají k starým lidem dostatečnou úctu, což si lze vysvětlit i obecnou devalvací stáří ve společnosti a kultem mládeže, který ve společnosti převládá. Mnoho českých, ale i světových autorů stále výrazněji upozorňují na problematiku ageismu, ve které spatřují stejné nebezpečí, jako například diskriminaci rasové. Že je skutečně důležité se tomuto tématu věnovat dokazuje i řada politických opatření, která se snaží předcházet či omezit ageistické projevy ve společnosti.

Stárnutí je proces, kterému nevyhnutelně podléháme všichni již od našeho narození, ať se nám to líbí nebo ne. Není to ale důvod k panice, neboť stárnutí je přirozenou součástí lidského života. Je tedy třeba, aby stáří bylo ve společnosti přijímáno pozitivně, abychom hledali všechny benefity stáří a neodvraceli tvář od všeho, co nám stárnutí byt' jen připomíná. Je potřeba, aby docházelo k častějšímu kontaktu starých lidí s mladými, a nedocházelo tak k izolaci seniorů či k posilování předsudků ve společnosti. Často ve společnosti řešíme problémy rasismu či xenofobie a často zapomínáme na diskriminaci, která se týká blízkých lidí v našem okolí a později se bude týkat i nás samotných. Způsob, jakým seniorů vnímá současná mladá generace a způsob, jak ke starým lidem přistupují a jednájí s nimi, bude jednou i způsob, jakým bude nahlíženo a jednáno s námi samotnými. Pro mnohé je tato představa v nedohlednu, neboť současná společnost káže, abychom žili pro okamžik, a nepohlíželi tak do daleké budoucnosti. Nelibost zabývat se pouze myšlenkami na naše vlastní stáří může pramenit i z našeho strachu ze smrti, ale i z egocentrismu, soustředění se na kariéru a upřednostňování spíše materiálních hodnot. Nejen mezi mladými

lidmi, ale v celé populaci můžeme sledovat úbytek mravních norem, úcty a respektu k druhým lidem. Společnost tedy stojí před důležitým úkolem, jehož cíl spočívá v odstraňování diskriminace všech členů její společnosti, v tomto případě tedy diskriminace zaměřené na seniory.

Tato bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a na část praktickou. Teoretická část je zaměřena na bližší charakteristiku naší cílové skupiny, kterou jsme oslovili při výzkumném šetření, tedy přibližujeme období adolescence. Zároveň se věnujeme i období stáří, jež je objektem ageismu. Teoretickou část uzavírá kapitola definující samotný ageismus, jeho příčiny, projevy i způsoby prevence tohoto jevu. Praktická část odkrývá výsledky výzkumného šetření. Cílem práce je zjistit, jaké postoje ke stáří zaujímají současní adolescenti vůči starým lidem, zda se adolescenti domnívají, že jsou senioři diskriminováni či jak hodnotí svůj vlastní vztah k seniorům.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 STÁŘÍ A STÁRNUTÍ

Definovat stáří je obtížné. Nelze totiž najít ukazatele, který by se jednoznačně měnil s věkem, a dalo by se o něm prohlásit, že se jedná o rozhodující kritérium stárnutí a stáří. Dle definice, která je obsažena v materiálech OSN začíná proces stárnutí již při početí a plyne až do naší smrti. (Balogová, Žumárová, 2010, s. 8)

V minulosti nebyli staří lidé nazýváni příliš lichotivě – bába/dědek. V odborné literatuře lze najít výrazy jako geron či geront (geron = stařec), stařec/stařenka. Lze nalézt i označení přestárlí občané. (Haškovcová, 2010, s. 21)

Hamilton (1999, s. 18-19) dále uvádí, že existuje hned několik způsobů, jak lze stáří definovat. Jako první je zde možnost zaměřit se na vyzorované charakteristiky u starého člověka. Tyto pak můžeme dělit na znaky, které lze přičíst relativně vzdáleným událostem (jako příklad uvádí ztrátu pohyblivosti způsobenou obrnou v dětství) – nazýváme je jako tzv. **vzdálené (distální) efekty stárnutí**. Dále jsou zde znaky, které jsou důsledkem aktuálního dění (ztráta pohyblivosti v důsledku zlomené nohy) – tzv. **časově blízké (proximální) efekty stárnutí**. Charakteristiky můžeme sledovat i z hlediska pravděpodobnosti sdílení s ostatními starými lidmi. Znaky, které sdílejí všichni staří lidé (vrásčitá kůže) jsou **univerzální znaky stárnutí**. Oproti nim stojí znaky stárnutí tzv. **probabilistické**, u nichž je pravděpodobnost výskytu, ale nejsou již univerzálními znaky (např. artróza).

Výše uvedené znaky lze přirovnat ke **znakům primárního stárnutí, sekundárním znakům stárnutí** a dle některých autorů i **terciárním znakům stárnutí**. Tyto znaky označují tělesné změny u stárnoucího organismu, dále pak změny, které se ve stáří mohou objevovat frekventovaněji, a poslední znak vyjadřuje tělesný úpadek, který bezprostředně předchází smrti. Jako další metodu měření stáří Hamilton uvádí pozorování znaků mladé dospělosti, u nichž zaznamenáme jakým způsobem a v kterém období se přeměnili do znaků pozdní dospělosti.

Z výše uvedených důvodů nesnadnosti určení začátku období stárnutí se tak jeví jako nejněsnadnější měřítko ukazatel **chronologického (kalendářního) věku** – tedy to, kolik je člověku let. Hamilton přesto upozorňuje, že pouze tato informace nám sama o sobě mnohé o člověku neprozradí, neboť každý jedinec je individuální. Další často užívanou mírou je **sociální věk**, který se váže k očekáváním společnosti. Jedinec se tedy má chovat přiměřeně ve vztahu ke svému biologickému věku.

Na problematiku stanovení stáří upozorňuje i Haškovcová (1989, s. 23), která stejně jako Hamilton uvádí, že v běžném životě nejčastěji užíváme tzv. kalendářní (chronologický) věk, který má počátek od dne narození.

Dle Hamiltona (1999, s. 18) lze stáří chápat jako **závěrečnou fázi** lidského vývoje. Tuto fázi musíme posuzovat jako nepřerušovanou součást proměny. A právě ona nepřerušovanost způsobuje největší problémy při stanovování konkrétního okamžiku, od kterého můžeme hovořit o stáří.

Dle WHO (cit. podle Haškovcové, 2010, s. 20) je stáří takovým obdobím života, kdy se fyzické nebo psychické poškození sil stává manifestní ve srovnání s předchozími obdobími života.

„Pod pojmem *stáří* se zpravidla rozumí souhrn změn ve struktuře a funkcích organismu, které podmiňují jeho zvýšenou zranitelnost a pokles schopností a výkonnosti jedince a jež kulminují v terminálním stádiu a ve smrti.“ (Krejčířová, Langmeier, 2006, s. 202)

Za starého člověka můžeme dle Pichauda a Thareaudové (1998, s. 25) označit takového jedince, jež v určitém věku žije déle než ostatní či jako člověka, který žil déle, než většina žijících lidí v dané době Sak (2012, s. 11) nahlíží na stáří podobně jako Hamilton jako na **vyvrcholení** individuálního života a jako na jeho **konečnou fázi**. Stáří nelze oddělit od předešlého životního cyklu, prožitých etap jedince.

Erikson charakterizuje stáří především **moudrostí** jedince a jeho **integritou**. (Erikson, 1999 cit. podle Saka, 2012, s. 12)

Definice Mühlpachra (2004, s. 22) uvádí, že stárnutí je proces individuální a zdůrazňuje, že každý jedinec stárne rozdílně, svým vlastním tempem. To je způsobeno především rozdílnou genetickou výbavou, individuálními životními podmínkami, a interakcí s prostředím. V neposlední řadě stárnutí ovlivňuje i odlišný životní styl a zdravotní stav.

Předsedkyně Národní gerontologické nadace definuje stáří jako **působení času na lidskou bytost**. (Forrettová, cit. podle Pichauda a Thareaudové, 1998, s. 25). K této definici se kloníme nejvíce, především z důvodu její neutrálnosti, která v sobě tedy nezahrnuje žádná negativa.

1.1 Periodizace stáří

Jednou z nejčastěji užívanou periodizací stáří v anglosaských zemích je rozdělení na „mladé seniory“ (65-74 let), „staré seniory“ (75-84 let) a na „velmi staré seniory“ (85 let a více. (Farková, 2009, s. 118)

Období od 65 let označuje za stáří i Langmeier a Krejčířová (2006, s. 202) Taktéž OSN považuje věkovou hranici pro stáří dosažení 65 let.

Hamilton (1999, s. 20) uvádí, že věk lze dělit na mladší stáří (65-75 let) a na stáří pokročilé (tedy 75 let a výše).

Burnside (1979, cit. podle Hamiltona, 1999, s. 20) nabízí odlišnou variantu periodizace stáří:

- 60 – 69 let – mladé stáří
- 70 – 79 let – zralé stáří
- 80 – 89 let – pokročilé stáří
- 90 – 99 let – velmi pokročilé stáří

Periodizace stáří dle Příhody (1974, s. 62, cit. podle Mühlpachra, 2004, s. 62)

- 60 – 74 let: senescenci, počínající, časně stáří
- 75 – 89 let: znamená kmetství, senium, jedná se o vlastní stáří
- 90 a více let: patriarchum neboli dlouhověkost

Periodizace lidského věku dle Vágnerové (2007, s. 299,398):

- 60 -75 let: období mladého stáří
- 75 let a výše: období pravého stáří

Haškovcová uvádí periodizaci stáří takto (2010, s. 21):

- 65 – 74 let: mladí senioři (young old)
- 75-85 let: staří staří (old old)
- 85 let a více: velmi staří staří, dlouhověcí (very old old)

WHO (cit. podle Orta, 2004, s. 34) se například opírá o tzv. 15 leté periody lidského života:

- 45-60 střední věk
- 60-75 rané stáří
- 76-90 pravé stáří

Lze tedy vidět, že typickým věkem, pro počátek období stáří bývá označován věk 60 či 65 let a spojení s odchodem do důchodu. S ohledem na demografický a společenský vývoj ve společnosti, bude pravděpodobně třeba vytvořit novou definici a periodizaci stáří. (Rabušic, 1995, s. 142 - 143) Jelikož dochází k prodlužování délky života, bude se i periodizace stáří v budoucnu odsouvat do vyššího chronologického věku. Z tohoto důvodu se přikláníme k definicím, jež stáří označují od 60 let věku člověka.

1.2 Změny provázející stáří

„Říká se, že mládí má své plány, střední věk své cíle a stáří lidský úděl“ (Haškovcová, 2010, s. 15)

Jak uvádí Farková, změny ve stáří zahrnují oblast psychickou, fyzickou, ale i změny násilné a prudké, které znamenají velké riziko. Jsou to změny způsobené ztrátou práce (omezení kontaktu s lidmi) a zánik zaběhlého životního stylu, jež mohou vést ke ztrátě smyslu života. Uvedené změny popisuje i Haškovcová (2010, s. 31), ale je potřeba uvést, že je vymezuje pro lidi starší 75ti let.

Mezi **fyzické změny** stáří se řadí změna celé postavy člověka a jeho tváře. U pokožky dochází ke ztrátě elasticity, mění se i barva pokožky, objevují se pigmentové skvrny, přibývá vrásek. Mění se i výška (člověk se stává nižším). Změny se týkají smyslového vnímání, dochází k oslabování funkcí smyslových receptorů. (Farková 2009, s. 120)

Hamilton k fyzickým změnám ve stáří řadí ztrátu pružnosti kůže i svalů. Orgány neplní své funkce stejně, jako dříve – u soustavy vylučovací dochází ke značnému zpomalování její činnosti. Trávicí soustava již nevstřebává do těla stejné množství živin, jako by vstřebávala v dřívějších letech. Svaly ochabují, což se samozřejmě týká i ochabnutí funkce srdce. Cévy se začínají zužovat a v důsledku toho je třeba spotřebovat více energie na rozvod krve po těle. Dýchací soustava přivádí do těla méně kyslíku. Omezit tyto projevy stárnutí lze vhodnou úpravou pohybových aktivit i jídelníčku. (Hamilton, 1999, s. 26)

Zrak – zaostřit na větší vzdálenost, ale hlavně na blízké předměty, činí starším lidem problémy. Hovoříme o špatné *akomodaci*. Staří lidé často vidí **neostře**. Oko dokáže reagovat *pouze na intenzivní světlo* a trvá mu déle se přizpůsobit vidění při šeru. Lidé vidí okolní svět s lehkým odstínem *žluté barvy*, příčina není jasná. Dochází k *zúžení zorného pole* a prodlužuje se i doba potřebná pro identifikaci vizuálních podnětů. Mezi nejvíce vyskytované příčiny uvedených problémů patří šedá a zelený zákal a poškození žluté skvrny.

Sluch – již po procesu dospívání dochází ke *slábnutí sluchu*. Nejčastějším problémem je *nedoslýchavost* zvuků o vyšší frekvenci. Problém ztráty sluchu se projevuje v obtížné komunikaci. I lidé mající jen lehké oslabení sluchu mohou být znevýhodněni při rozlišování souhlásek. (Kart, 1981, cit. podle Hamiltona, 1999 s. 32) Nesnadné je i identifikovat slova, která nejsou starému člověku bezpečně známá, která slyší poprvé. Marsh uvádí, že každý desátý člověk trpí tzv. tinitem – zvoněním v uších. (1980, cit. podle Hamiltona, 1999 s. 32)

Herbst varuje na nepříznivé důsledky být jen mírného oslabení sluchu, jež může ve velké míře **nepříznivě ovlivnit sociální život jedince**. Staří lidé se mnohdy ani nepokusí navázat komunikaci ze strachu, že nebudou rozumět protistraně. U starých lidí takovéto situace mohou vést k **depresi a izolaci**. Veřejnost pak jejich chování chápe jako počáteční projevy stařecké demence nebo jako nespolečenské chování. (1982, cit. podle Hamiltona, s. 32-33)

Chut' – v porovnání s mladšími generacemi mají staří lidé větší problémy při identifikování kořeněných jídel (Murphy, 1985 ; Schiffman, 1977, cit. podle Hamiltona, 1999, s. 34)

Čich – s přibývajícím věkem se schopnosti čichu ztlačně nemění. (Corso, 1981; Kermis, 1983, cit. podle Hamiltona, 1999, s. 34)

Hmat – jak stoupá věk, stoupá i hmatový práh citlivosti. Cit pro určení teploty předmětů klesá. (Verrillo, 1982, cit. podle Hamiltona, 1999, s. 34)

Psychické změny zahrnují snižující se schopnost se pohotově přizpůsobit požadavkům, změnám. Je obtížné měnit návyky. Člověk také obtížněji vnímá a může docházet k selháváním paměti. (Farková, 2009, s. 120)

Langmeier a Krejčířová (2006, s. 204 - 210) uvádí změny v oblasti kognice a emocí. Do kategorie kognitivních změn patří:

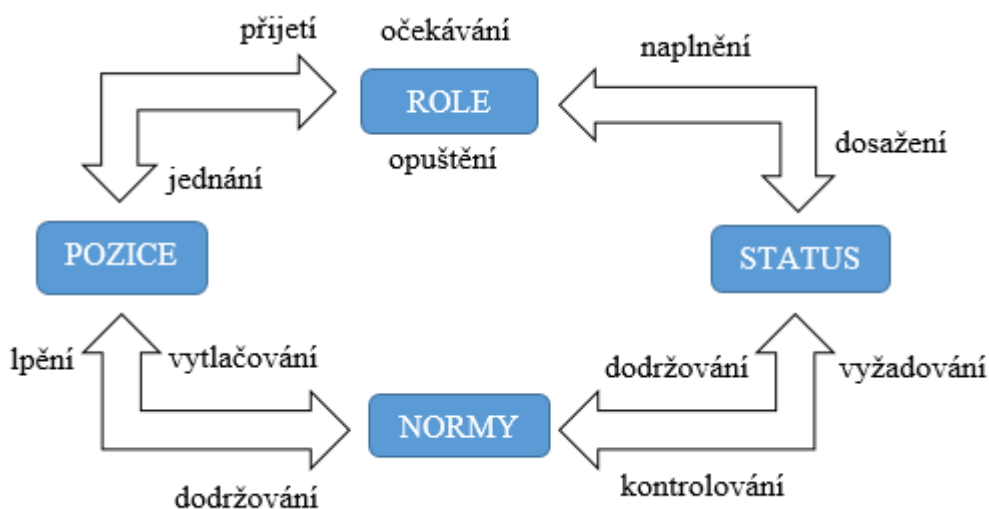
- **zhoršení smyslového vnímání**. Až u 90 % osob starších 60 let bylo zjištěno zhoršení zraku a u 30% se výrazně zhoršil sluch. Zmíněné změny je omezují při běžných činnostech, jako je četba či poslech hudby. Dále se tyto změny projevují ve

ztížené komunikaci s okolím, což se projevuje nejistotou, podezříváním a hněvem. Kvůli zhoršení zraku se zvyšuje riziko úrazu.

- změny se týkají i **zhoršující se paměti**. Jedná se především o horší pamatování si nedávných událostí. Vzpomínky bývají zkresleny, minulost je vnímána spíše pozitivně. Mohou se objevovat tendence lpění na minulosti (postavení, majetek, zvyky). Dle Langmeiera a Krejčířové se jedná o obranu ze strachu ohrožení mladší generací. Toto lpění na minulosti bývá okolím vnímáno negativně.
- dochází i k **poklesu inteligence**. Výsledky studie Schanie z roku 1970 hovoří o **poklesu fluidní inteligence**, která se uplatňuje při učení se pod časovým tlakem, od 30 let věku klesá. Zato **krystalická inteligence**, která je kombinací vloh jedince a zkušeností, od 20 let věku stoupá až do stáří. Schopnosti jako vizuo-motorická flexibilita, se během života výrazně nemění. Taktéž je to s uvažováním v oblasti morálky nebo sociální inteligence.
- **tvořivost** obvykle vrcholí mezi lety 25-40 a pak dochází k poklesu. Přesto nelze všechny staré lidi paušalizovat, spíše než o úbytku tvořivosti se jedná o změnu motivace, vytrvalosti a nadšení.
- **Pozornost** - Hamilton (1999, s. 74-75) uvádí, že změny u vytrvalé pozornosti jsou téměř nepatrné. Při sledování tzv. **výběrové pozornosti** za přítomnosti rušivých elementů, kdy úkolem bylo vyřešit vizuální úlohu, potřebovali staří lidé delší čas, na splnění úkolu. Schopnosti využívat rozdělenou pozornost s věkem klesají.

Pro doplnění uvádíme i změny definované podle Grusse, jež potvrzuje, že **fluidní inteligence**, podléhá úpadku s věkem rychleji, než inteligence krystalická. Fluidní inteligence je nám vrozená, díky ní dokážeme uvažovat abstraktně, přijímáme a následně zpracováváme informace. Čas, který potřebujeme při rozhodování, tedy naše rychlost reagování, je podmíněna právě naší fluidní inteligencí. Nejvíce se vyvíjí v dětství a již kolem 30-40 let dochází k jejímu úbytku. Jelikož ovlivňuje především schopnost čtení, je tedy patrné, proč je pro starší lidi obtížné se učit novým věcem. Neznamená to však, že staří lidé nejsou schopni se danou věc naučit, pouze se **prodlužuje doba učení**.

Krystalická inteligence však může znamenat jistou výhodu stáří nad mládím. Je to zapříčiněno tím, že krystalická inteligence představuje moudrost, získanou během života. Zahrnuje i zkušenosti a inteligenci emocionální. Není tedy překvapující, že v odborných profesích či uměleckých kruzích lidé mohou dosahovat svých nejlepších výkonů, tedy i například v osmdesáti letech. (Gruss, 2009, s. 12)

Obrázek I Mechanismus ovlivňující postavení seniora v sociální struktuře (Ort, 2004, s. 23)

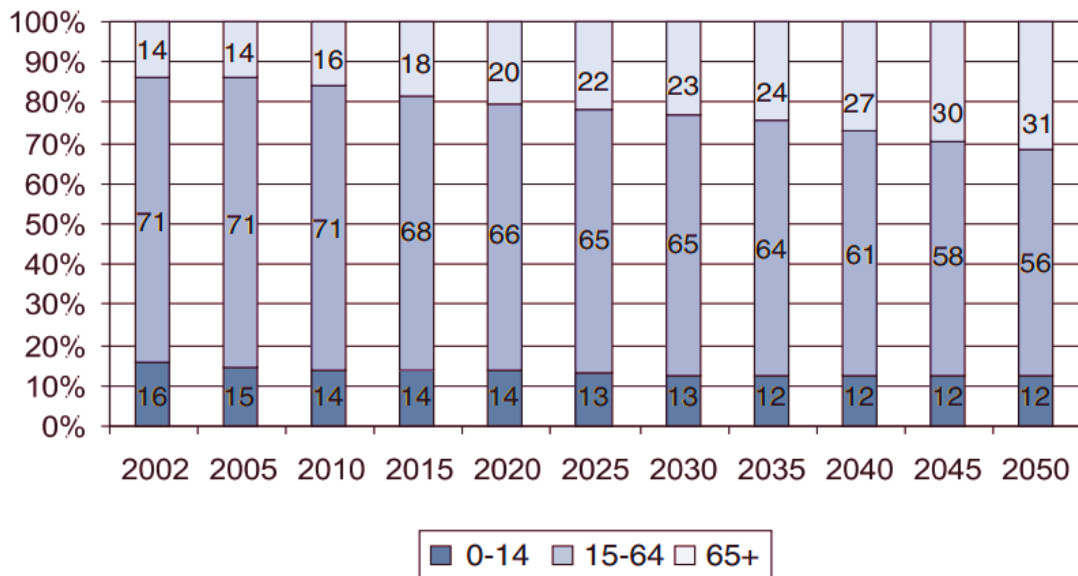
Mezi další důležitou změnou, která ke stáří neodmyslitelně patří, představuje **odchod do důchodu**. Tímto aktem se mění jedincův **připsaný status**, s nímž se pojí společnostní očekávané chování, jinak řečeno role. A to je jádrem problému. Opustí-li člověk zaměstnání a odchází do důchodu, je mu připsána nová role. Rabušic odkazuje např. na Haškovcovou (1989), Řičana (1989) a Pacovského (1990), kteří se shodují, že tato nová role by se dala spíše označit za *ne-rolí*. Samotný druh práce a její prestiž v moderním světě představuje podíl na moci, s tím je spojené i dosažené vzdělání a plat. Tyto faktory se spolupodílejí na sociálním statusu jedince. A sociální postavení jedince je v naší společnosti klíčové. Odchodem do důchodu se tak z tohoto hlediska pro člověka mění mnohé (z ředitele ústavu Nováka se tak stane důchodce Novák). Sociální status, který jedinec během života vybu- doval se tak znatelně snižuje a to se odráží na již zmiňované očekávané chování jedince. Odchod do důchodu tak u veřejnosti evokuje pojmy jako závislý, neužitečný, neschopný a toto se odráží i v sebevímání samotných seniorů. Řičan tak přichází s možností záměny slova „odchod“ za slovo „vstup“ jež spíše vyvolává pocity vstupu do nové životní etapy. (Rabušic, 1995, s. 145-146) Ort také vymezuje důležité mezníky ve stáří, mezi které patří *ztráta životního partnera*, což je velmi stresová záležitost, která vyvolává pocity osamělosti, pocit strachu z vlastní smrti a pocit prázdnoty. Existuje zde riziko, že senior, který se ocitl bez svého partnera, podlehne doživotní apatii. (2004, s. 44)

1.3 Stárnoucí společnost

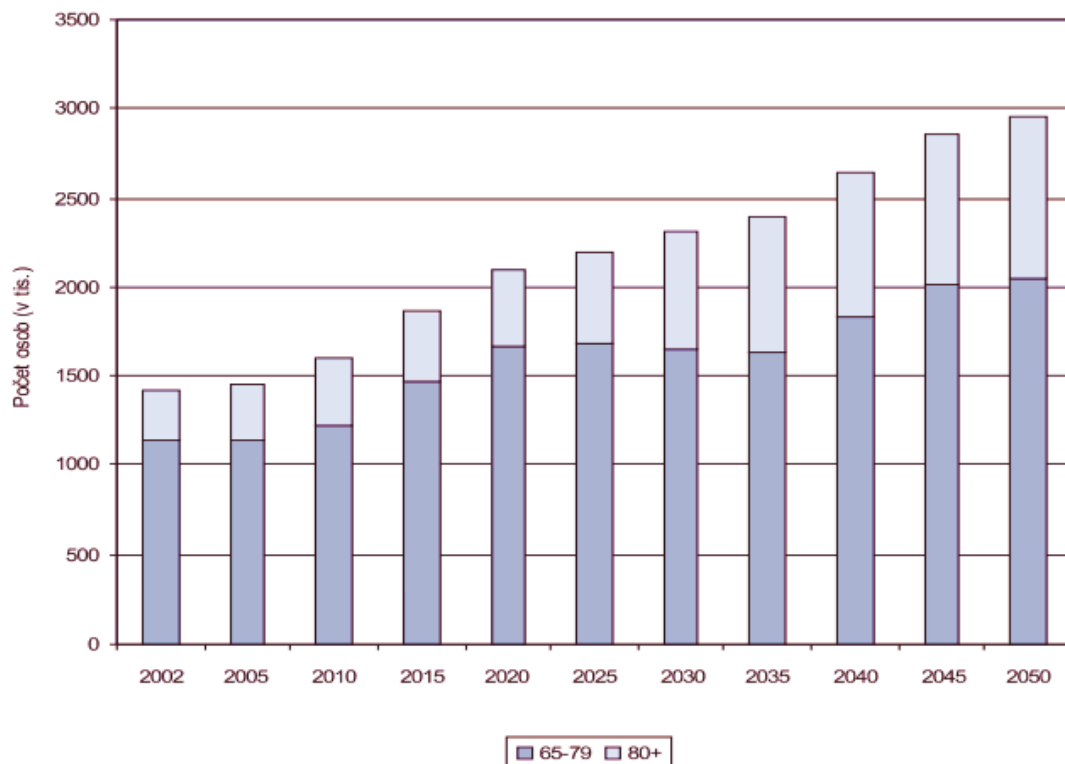
Abychom mohli hovořit o stárnoucí společnosti, musí tato společnost splňovat dvě kritéria. Prvním z nich je snižování počtu mladých osob pod 15 let. Druhým z nich je naopak zvyšující se počet seniorů starších 60 let. Klíčovým faktorem při definování stárnoucí populace se stává i poměr tří věkových skupin, a sice 0-14 let, 15-59 let a 60 a více let. (Rabušic, 1995, s. 12) Pokud věková skupina ve věku 65 let a více přesahuje z celkového počtu dané populace více, než 8 %, pak hovoříme o stárnoucí populaci. (Paillat, 1990, cit. podle Rabušice, 1995, s. 12) Od roku 2010 česká populace stárne rychleji, než v předchozích letech. Dle výzkumu Rabušice můžeme v roce 2030 očekávat 22 % - 27 % osob starších 60 let. Z výše uvedené definice stárnoucí populace tak můžeme českou společnost zařadit ke společnostem stárnoucím. V roce 2030 se tak budeme z tohoto hlediska podobat Velké Británii, Americe, Maďarsku či Norsku. (Rabušic, 1995, s. 88-89)

Přibývající počet starých obyvatel je jedním z největších triumfů lidstva, ale zároveň také jedna z jeho největších výzev. V České republice k roku 2010 tvořila skupina lidí starších 65 let celkem 14 %. K roku 2030 se odhaduje, že toto procento vzroste na cca 23-25 %. V roce 2050 pak predikce hovoří až o 33 %. (Haškovcová, 2010, s. 24) Obdobný nárůst jako v České republice nastane i v USA, kdy se počet osob starších 65 let do roku 2030 oproti roku 2000 zdvojnásobí. (Dittmann, © 2003)

Obdobně vidí budoucnost populace i Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dle jimi uvedených statistik by se měl počet obyvatel starších 65 let k druhé polovině 21. století až **zdvojnásobit**, v porovnání se současným stavem. Nejrychleji se bude zvyšovat množství osob ve věkové kategorii 85 let a více – od roku 2013 do 2060 se jejich počet **zčtyřnásobí**. (MPSV, © 2015)

Obrázek II Složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin v letech 2002 – 2050 (MPSV, 2006, s. 21)

Obrázek III Vývoj počtu a struktury obyvatelstva ve věku nad 65 let v letech 2002 – 2050 (MPSV, 2006, s. 24)

Stárnutí populace a malá natalita s sebou přinesou zásadní změnu. Bude čím dál méně vnoučat. Role prarodičů, která je pro staré lidi tak důležitá, se ve světě stane ojedinělým

jevem. Dnešní dvaadvacetiletí lidé se ocitnou ve společnosti, ve které počet lidí starších osmdesáti let bude činit 9,1 milionu z celkové populace. Dle Německého výzkumu z roku 2003 (Statistisches Bundesamt, Erklärung zur Bevölkerungsentwicklung Deutschland) bude polovina světové populace tvořena lidmi, jejichž věk přesáhl 52 let. (Schirmacher, 2005, s. 18)

Specifická situace ve stáří postihuje ženy, u kterých je velmi pravděpodobné, že budou žít spíše jako vdovy a to nejčastěji v jednočlenné domácnosti. Svět starých lidí tak budou ovládat především ženy. (Rabušic, 1995, s. 151 - 152)

Konkrétně ve Zlínském kraji bylo ke dni 31.12.2014 dle údajů ČSÚ celkem 585 261 osob. Z toho počtu 32 845 tvořili adolescenti (15-20let) a lidí ve věku nad 60 let bylo 148 003. (ČSÚ, 2014)

Předchozí prognózy o stárnutí populace se dosud od skutečnosti lišily pouze v řádech zlomků či jednotek procent, což jsou odchylky téměř zanedbatelné. Proto se o nynější prognózy lze spolehlivě opřít a pracovat s nimi. A ač se jednotlivé prognózy od sebe mohou částečně lišit, přesto z jejich závěrů jednoznačně vyplývá, že hlavním sociálním problémem budoucího populačního vývoje v České republice bude představovat stárnoucí populace. Ale nebude to pouze Česko, které se s tímto problémem bude muset vypořádat, týká se totiž i všech ostatních zemí světa. (Bartoňová, 2010, s. 211-212)

Se stárnutím populace se objevují nová nebezpečí pro populaci:

- Přelidňenost zeměkoule
- Ohrožení ekonomického růstu
- Ohrožení finančního systému
- **Ohrožení chudobou a pokles životní úrovně ve stáří**
- **Absence potřebných sítí služeb pro seniory** (nedostatečná připravenost ve zdravotnictví) (Kalvach, 2001, cit. podle Orta, 2004, s. 31)

2 OBDOBÍ ADOLESCENCE

Označení *adolescence* pochází z latinského *adolescere* a znamená proces dospívání, růstu a mohutnění. Od 15. století se pak *adolescence* užívá pro označení doby v lidském životě, kdy dochází k dospívání. (Muuss, 1989, cit. podle Macka, 1999, s.11)

„Adolescencí se označuje celé období mezi dětstvím a dospělostí.“ (Macek, 1999, s. 12)

Adolescence se začala včleňovat mezi dětství a dospělost ke konci 19. století. Význam, který tomuto pojmu přisuzujeme nyní, však začal být užíván ve 20. století. Příčinou byla prodloužená docházka ve škole a tím i příprava na budoucí zaměstnání. S tím spojený pojem mládež vznikl teprve před několika desítkami let. Označuje mladé lidi, jež se snaží hledat své místo ve světě. (Rabušic, 1995, s. 141)

„Adolescence je proces transformace z dítěte v dospělého člověka schopného reprodukce. U dívek zpravidla začíná proces dospívání dříve, než je tomu u chlapců.“ (Vágnerová, 2005, s. 373-374)

Vágnerová (2005, s. 323 – 324) období adolescence dělí do dvou fází:

- **Raná adolescence:** lze označit i jako pubescenci, časově tato fáze odpovídá **11.-15. roku** života (u jednotlivců je přesná hranice individuální)
- **Pozdní adolescence:** od **15** do **20** let

Langmeir a Krejčířová (2006, s. 143) rozdělují období dospívání do dvou fází:

1. Období pubescence (cca 11-15let)

- Fáze prepuberty (11-13 let) – jedná se o první fázi puberty, projevující se prvními známkami pohlavního dospívání (začínající známky pohlavních sekundárních znaků). U dívek tato fáze začíná průměrně o rok až dva dříve, než u chlapců nástupem první menstruace. U chlapců pak dochází k první noční poluci.
- Fáze vlastní puberty (13-15 let) – tato fáze nastupuje po ukončení předchozí a trvá až do doby, než jedinci dosáhnou reprodukční schopnosti.

2. Období adolescence (cca 15-22 let)

Teprve nyní je dosaženo plné reprodukční schopnosti a ukončuje se tělesný růst. Ke změnám patří i nové postavení ve společnosti, časté jsou sexuální vztahy a změna sebepojetí. Adolescenti mohou být také označováni za mladistvé, dorost či za teenagery.

Příhoda a Říčan rozlišují toto období na fázi prepuberty, puberty a adolescence. Můžeme se setkat i s dělením pouze na dvě fáze, tedy pubertu a adolescenci. Nutno dodat, že proces dospívání probíhá u jednotlivců individuálně. I s ohledem na odlišný průběh dospívání chronologicky **pubertu** datujeme od **11 let** do **15 let**. Po pubertě nastává **adolescence** a trvá přibližně do **20 let** či **21 let**. (Farková, 2009, s. 34)

Stejně jako Farková, i Macek vymezuje adolescenci od **15 let** do **20 až 22 let**. Mezi fáze adolescence uvádí: **časnou adolescenci**: 10 (11) let do 13 let, **střední adolescenci**: 14-16 let a **pozdní adolescenci**, která trvá přibližně od 17 do 20 let, ale může trvat i déle. (1999, s. 11-12)

2.1 Změny provázející adolescenci

K nejcharakterističtějším změnám v období dospívání (především však pro první fázi – pubescenci) je emoční labilita. Změny v organismu jedinců spojené s pudovým mají za následek často až přecitlivělost na vybrané vnější podněty. Pro tento proces tak mnozí autoři (Hall, Mandeousse, Debesse, Příhoda) výstižně označují jako období „bouří a krizí“. (Langmeier, Krejčířová, 2008, s. 147)

V období **rané adolescence** dochází k výrazným fyzickým proměnám, které se pojí s **dozráváním pohlavních orgánů**. V závislosti na změny vzhledu se pak mění i sebepojetí jedinců. Mění se dosavadní **způsob myšlení**, adolescent je schopen abstraktního uvažování. Změny v **emočním prožívání** jsou zapříčiněny hormonálními proměnami, které způsobují časté střídání nálad. Adolescenti se pokouší osamostatňovat a dochází ke ztotožňování s vrstevnickou skupinou, která tak má na jedince velký vliv. Krom toho se objevuje první zamilování a důležitou roli v životě adolescenta hraje přátelství. Potřeba odlišit se od starší i mladší generace se projevuje ve zvláštním životním stylu, zahrnující odlišné zájmy, hodnoty i úpravu vzhledu. Přelomový bod nastává při skončení základní školy. Výběr profesního směřování v budoucnu ovlivní společenský život adolescenta. Adolescenti stojí před výzvou a novou potřebou – vyznat se v současném světě a najít v něm své místo.

Období **pozdní adolescence**, trvajícím zhruba mezi 15-20 lety se projevuje především v oblasti **sociální a komplexních psychických změn**. Adolescenti pohlavně dozrávají a často v tomto období dochází k prvnímu sexuálnímu styku. Mění se osobnost i společenské postavení. Zlomové se stává období ukončení kariérní přípravy, k němuž se váže buď pokračování ve studiu či nástup do zaměstnání. V závislosti na tomto důležitém kroku se

také stává jedinec samostatný po ekonomické stránce, případně tento proces pouze oddálí, pokud se rozhodne dále studovat. Schopnost postarat se o sebe po finanční stránce je v našich sociokulturních podmínkách vnímána jako jeden z hlavních důkazů dospělosti. Během pozdní adolescence získávají dospívající i řadu nových rolí. Obvykle se ustálí i vztahy mezi rodinnými příslušníky, především s rodiči. Rozvoj vztahů se týká vrstevníků, ale především partnerů. Neopomenutelným důležitým mezníkem je i dosažení právní plnoletosti ve věku 18 let. Člověk je tak považován za plně svéprávného, ale i zodpovědného za své činy.

Další fáze je spojena s hledáním a utvářením vlastní **identity**. Snaha o sebepoznání se uskutečňuje skrze vrstevníky, ale i skrze partnerský život. Experimentuje se s různými způsoby chování, některé mohou být riskantní. Snahu prodloužit přechodné období ze strachu učinit definitivní volbu a stát se dospělým, nazval Erikson za **adolescentní psychosociální moratorium**. Adolescenci v tomto smyslu lze chápat jako období, kdy se člověku dostává dostatek svobody s minimem zodpovědnosti. Hlavním smyslem poslední fáze adolescence je poskytnout dospívajícímu dostatek prostoru, aby si sám zvolil, co od života očekává

a čeho chce dosáhnout. (Vágnerová, 2005, s. 369-372)

Období dospívání je typické pro řadu hlubokých změn a vnitřních rozporů. Rozpory toto období budí i mezi jednotlivými autory, kteří se ve vybraných charakteristikách dospívání často rozcházejí. (Farková, 2009, s. 34) Stejného názoru je i Macek, jež taktéž upozorňuje na odlišné definování věku dospívání i na rozdílné charakteristiky mezi autory. (Macek, 1999, s.11)

Nástup adolescence se vyznačuje schopností reprodukce. Výška jedince je během tohoto procesu ustálena a dále již nepokračuje. Biologické změny, ke kterým dochází, jsou v tomto období nejdramatičtějšími v porovnání s dalšími i předchozími životními etapami. (Macek, 1999, s. 12)

Průběh procesu přerodu z dítěte v dospělou bytost zahrnuje velkou řadu změn:

- Emoce se vyznačují nestabilitou, která znamená frekventované střídání nálad, impulzivitu, nesnadnost predikcí reagování. Toto se může projevat i ve školních výsledcích

Označení *sekundární akcelera*ce, které se začalo používat v minulém století, znamená jev longitudinálního zrychlení tělesného vývoje. Akcelerace se týká i vývoj v oblasti psychiky.

Sekundární akcelerace tedy způsobuje nastoupení fyzického zrání dříve. Naproti tomu vývoj psychologický trvá déle. Mohou za to například faktory stravy, která je kvalitnější, ale i sportovní aktivity, osobní hygiena, péče o zdraví, způsob bydlení, studijní či profesní život, životní filozofie, která se orientuje na produktivitu a v neposlední řadě i technologický vývoj. (Farková, 2009, s. 34)

2.2 Vzájemné vztahy mezi seniory a adolescenty

Uvádí se, že mezi nejčastější mezilidské konflikty patří konflikty manželské a za nimi se řadí **konflikty mezigenerační**. Psychologové uvádí, že jádro těchto sporů obvykle netvoří skutečné spory (např. pramenící z naprosto odlišných povah). Hlavní příčinou rozepří je předpojatost odlišných generací mezi sebou navzájem. Spočívá v neústupnosti na nejrozmanitějších, často nepravdivých, **stereotypech**. Stejně způsoby chování, vystupování či dokonce oblékání jsou tak hodnoceny dvojím metrem v závislosti na **chronologickém věku**. Jedná se o předsudečné myšlení jak ze strany mladé, tak ze strany starší generace. Staří lidé mají tendenci ulpívat na svých zásadách a nostalgicky srovnávat „staré dobré časy“ se současnou „nevychovanou“ mládeží. Stejně tak adolescenti téměř ze zásady odmítají přijmout názory starší generace nebo se ani nepokouší pochopit chování seniorů.

Proto má většina mezigeneračních sporů (ať již v rodině či ve společnosti) základ v pokřiveném názoru a předpojatých představách o jiné generaci. Lidé pak mají pocit, že pouze jejich názor je ten jediný správný, i když se nezakládá na jejich vlastní zkušenosti. Toto jim dále brání v poznání skutečnosti, která se může diametrálně lišit od jejich představ. (Jirásková, 2005, s. 26 – 27)

Generace se ještě více oddělily vznikem všeobecného školství na počátku druhé poloviny 19. století, kdy výchova a vzdělání znamenaly především přípravu na profesi. To vedlo k odloučení dospívajících od předchozích generací. Mladí lidé si vytvořili vlastní kulturu a způsob trávení volného času. Odlišné jsou i hodnoty a využívání masmédií, což se projevuje v běžném denním životě. (Hurrelmann, 1989, cit. podle Macka, 1999, s. 14) Mladí lidé podřívají sebevědomí starých lidí a naopak v nich vzbuzují pocity ošklivosti. Činí tak především verbálními a názornými prostředky. (Schirmacher, 2005, s. 52) V roce 2006 v šetření Kruseho a Schmitta 75% respondentů odpovědělo, že se staří lidí v současném světě již nevyznají. (Vidovičová, 2008, s. 150)

Teorie *druhé demografické revoluce*, kterou vypracoval holandský demograf D. F. van de Kaa zdůrazňuje, že základem společenských změn jsou změny norem a postojů ve společnosti. Projevují se nižší porodností, prodlužováním délky života, oddalování vstupu do manželství. Tyto změny, označované i jako „radikální sociální změny“, znamenají nové **soužití odlišných generací** – adolescentů a seniorů.

Společnými znaky těchto dvou generací jsou:

- Nízká míra společenského statusu (u seniorů se jedná o ageismus, u adolescentů o jejich nekompetentnost)
- Vysoká míra závislosti na občanech v produktivním věku (senioři jsou ve větší míře společností vnímáni jako tzv. finanční zátěž) (Haškovcová, 2012, s. 7)
- Vysoké nároky kladené společností

V těchto bodech lze spatřovat možnou **integraci generací**, které pro sebe mohou znamenat vzájemnou oporu.

Specifický vztah mezi mladou a starou generací je vztah prarodiče a vnoučat. Senioři se ze své nové role prarodiče radují, na čas trávený s vnoučaty se těší. A adolescenti ke svým prarodičům obvykle mají pozitivní vztahy. (Balogová, Žumárová, 2010, s.70-72)

Zajímavý je pohled na **postoje starých lidí vůči osobám mladším**. Alespoň část svého dne totiž rádi stráví v přítomnosti mladých lidí, protože jsou pro ně zdrojem nové energie a optimismu. Pokud však často dochází k rozdílným názorům mezi oběma generacemi, mají senioři pocit, že současnému světu již nerozumí. (Haškovcová, 2012, s. 14-15)

Generace mladých lidí a generace lidí, kteří nastoupili do penze, se od sebe neustále **vzdalují** – ekonomicky, společensky ale i emočně. Toto vzájemné odloučení pak více pociťují právě senioři, neboť mladí lidé netrpí tolik pocitu osamělosti a izolace, spíše naopak mají pocit, že jim „patří svět“. Na potřebu posílit ztrácející se mezigenerační solidaritu upozorňuje i projekt Evropského roku stárnutí. Haškovcová se domnívá, že klíčem k **vzájemnému porozumění** obou generací je co nejčastější setkávání obou skupin.

Mladí se v současnosti zaměřují především na svou osobní kariéru. Jejich vztah k vlastním prarodičům je většinou pozitivní, ale cizí senioři jim nějakým způsobem překážejí. Toto se projevuje především v ignorování starších lidí až po agresi. (Haškovcová, 2012, s. 7 – 11)

V roce 2008 proběhlo celorepublikové dotazníkové šetření pod vedením Ladislava Rabušice a Jany Hamanové, zjišťující postoje a hodnoty všech věkových kategorií. Porovnejme

vybrané výsledky tohoto šetření. Celkem 43 % osob starších 60 let se domnívají, že lidé se starají pouze sami o sebe, než aby se snažili být nápomocní. Stejného názoru je pak 28 % osob mezi 18-29 lety. Na otázku „Jaký by měl být vztah dětí k rodičům?“ respondenti ve věku 60let a více odpovídali v 76 %, že je rodiče třeba ctít, s tímto souhlasili v 53 % případů respondenti ve věku 18-29let. Práce byla pro 28 % důležitá u věkové skupiny 18-29 let a u seniorů ve věku nad 60 let to bylo 35 %. (Rabušic, L. a J. Hamanová, 2009, s. 23, 81, 187)

V roce 1992 se konal výzkum v 11 evropských zemích pod záštitou projektu Euronet. V zásadní věci se čeští adolescenti lišili od ostatních evropských adolescentů. Do budoucna pro ně bylo důležité mít **pozitivní vztahy s druhými lidmi**. Dále chtěli být užiteční pro své okolí a zároveň být oceňováni. V roce 2011 pak adolescenti spatřovali za nejdůležitější trávit volný čas s přáteli, dosáhnout dobrého vzdělání a vydělávat hodně peněz. Poklesly přání dříve zmíněné adolescenty v roce 1992 – mít děti, mít dobré vztahy a být užitečný. (Macek, 2003, s. 98-99)

U starých lidí jsou klíčové dvě hodnoty jejich **zdraví** a **dobré mezilidské vztahy**. Pro srovnání sociolog Sak (2000, cit. podle Orta, 2004, s. 65) uvádí, že největších rozdílů mezi hodnotami mladé a starší generace představuje hodnota **majetku** a hodnota **užitečnosti pro okolí**, které jsou důležitější pro mladší generace. Změnu hodnot v průběhu života vysvětluje Semešiová (2003, cit. podle Orta, 2004, s. 66) ovlivněním kulturními, hospodářskými i politickými aspekty života.

3 AGEISMUS

Poprvé byl pojem ageismus použit v roce 1968, kdy byl odvozen z anglického slova age (= věk, stáří). Američtí sociologové tak označili velmi negativní názory a postoje vůči starým lidem. Ageismem tedy označujeme předsudky vůči stáří. (Jirásková, 2005, s. 21)

Převládající a stereotypní postoje vůči starším lidem jsou postoje negativní, což se může projevit diskriminací těchto osob – tzv. **ageismem**. Tyto postoje jsou srovnatelné s rasismem. Se starými lidmi tak není zacházeno jako s jedinečnými jedinci, ale pouze jako s příslušníky určité skupiny. Ageistické postoje jsou založeny na stejném principu, jako je tomu u všech ostatních typů diskriminací – majoritní společnost je nadřazená vůči minoritní. S tím souvisí i neochota přemýšlet jiným, než povrchně zobecňujícím způsobem. Naopak majorita přijímá jednoduše odsuzující postoj, že všichni staří lidé jsou stejní. (Rabušic, 1995, s. 146 - 148)

V roce 1969 Butler definoval ageismus jako **věkovou diskriminaci**.

Uveďme si i výrok Orta (2004, s. 64), podle něhož je ageismus morem, který prostupuje celou společností a není tak cizí ani odbornému personálu. Ageistické stereotypy a předsudky dle něj mohou přijmout i samotní senioři za své.

„**Ageismus** je věková diskriminace postihující především staré lidi, může vést k věkové segregaci, vyčleňování ze společnosti, je podporován ekonomicko-sociálními problémy a společenskými představami podceňujícími stáří.“ Diskriminování kvůli věku jsou pak nejčastěji staří lidé. (Diderot, 2002, cit. podle Tošnerové, 2002 s. 6) O dva roky později Haškovcová znovu definovala ageismus jako „společenský předsudek vůči stáří“. (2004, cit. podle Orta, 2004, s. 63)

Vidovičová pod pojmem ageismus spatřuje určitou ideologii, která se zakládá na přesvědčení o nerovnostech v jednotlivých fázích lidského života, jež se projevuje stereotypováním a diskriminováním osob a celých skupin na základě jejich věku. (Vidovičová, 2008, s. 113) V definici Vidovičové lze spatřit shodu v definování ageismu s Národním institutem pro stárnutí v Columbiu, jež vysvětluje ageismus jako „proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, podobně jako se rasismus a sexismus vztahují k barvě pleti a pohlaví.“ Starší lidé jsou tak automaticky řazeni k senilním jedincům, neschopni kritického myšlení, jsou sledováni jako staromódní (jak v morálních zásadách, tak v jejich dovednostech).

Palmore (1999, cit. podle Vidovičové, 2008, s. 112) definuje ageismus jako předsudek či diskriminaci v neprospěch či prospěch určité věkové skupiny. Diskriminace dané věkové skupiny znamená negativní chování vůči členům této skupiny. Zavázalová (2001, cit. podle Orta, 2003, s. 62) vnímá ageismus jako „**nepřátelský postoj** ostatních generací ke starým lidem“. Pod pojmem ageismus Kalvach vnímá (2003, cit. podle Orta, 2004, s. 63) systematické a společensky akceptované ponižování na základě věku.

„Ageismus dovoluje mladším generacím vidět starší lidi jako odlišné od nich samých, a proto jim brání, aby se se staršími lidmi identifikovali jako s lidskými bytostmi“ (Butler, 1975, cit. podle Vidovičové, 2008, s. 111 - 112)

Ageismus můžeme definovat jako averzi vůči starým lidem nebo i ke všemu, co stárí pouze připomíná. (Haškovcová, 2010, s. 13) Říčan (2004, cit. podle Orta, 2004, s. 63) přirovnal ageismus ke studené občanské válce proti starým lidem.

Ageismus je svou nebezpečností srovnatelný s nebezpečností rasismu. Společným jevem obou forem diskriminací je jejich zkreslování skutečnosti. Přesto, že můžeme prokazatelně popsat a analyzovat proces stárnutí a změny ve stárí, musíme přistupovat ke každému jedinci jako k individualitě. (Schirmacher, 2005, s. 27)

Thompson ageismus chápe jako proces sociální, který v důsledku negativních postojů a představ o stárí a starých lidech vede k jejich diskriminaci. (1997, cit. podle Vidovičové, 2008, s. 113)

3.1 Projevy ageismu

V Americkém průzkumu z roku 2001 pod vedením profesora Palmora bylo zjištěno, že téměř 80% respondentů nad 60 let uvedlo, že se stalo nebo opakovaně stává obětí ageismu. Jednalo se o stereotypy typu „dědek/babka“ či se snažili získat rovnocenné postavení v práci. Nejčastěji (v 58 % případů) se jednalo o slovní urážky nebo vtipy, které si dělají legraci ze stárí. Dále 31 % respondentů uvedlo, že nejsou svým okolím bráni vážně. Co je horší, ageismus proniká i mezi zdravotnické pracovníky, kteří často jednají se starými lidmi jako s duševně nemocnými či je odmítají léčit, kvůli jejich věku. (Dittmann, © 2003)

Robert. N. Butler uvádí, že ageismus se projevuje v mnoha formách. Od stereotypního uvažování a ztotožnění se s mýty o stárí, přes neskryté projevy opovržení a averze či ignorování starých lidí, až po diskriminaci na pracovišti a ve sféře služeb. Součástí ageismu

jsou i vtipy a urážlivé názvy týkající se starých lidí. Formy ageismu můžeme nalézt i v masmédiích či zábavním průmyslu. Ageismus se může stát nástrojem, kterým se mladší osoby (nejčastěji ve středním věku) brání myšlenkám na nepříjemné témata stárnutí, nemoci či smrti. (1980, cit. podle Vidovičové, 2008, s. 111)

Na ageismus můžeme nahlížet několika způsoby, které shrnul Ort (2004, s. 60-61):

- Ageismus lze chápat jako *ideologii*, která se zakládá na principu nerovnosti jednotlivých fází lidského života.
- Ageismus jako forma *nesnášenlivosti* vůči starým lidem, což se v praxi projevuje jako opovržení, averze (podobně jako xenofobie, rasismus a sexismus).
- Ageismus jako *postoj* vyjadřující sdílené negativní přesvědčení o starých lidech. Projevuje se odmítáním starých lidí, odporem k nim či podceňováním starých lidí. Negativní postoje následně vedou k diskriminaci na základě stáří. Mladí lidé již nežijí ve vícegeneračních rodinách se svými prarodiči a tím se u nich vytrácí pocit sounáležitosti se starými lidmi. Seniorsy pak vnímají jako příslušníky podřadné kategorie. Diskriminace vede i k izolaci starých lidí, jelikož je veřejnost považuje za překážející. Postoje ke starým lidem ovlivňuje množství a kvalita kontaktů mladší generace s nimi. Především je tento kontakt důležitý pěstovat již od dětství a dospívání. Dosavadní výzkumy potvrdily převládající negativní postoje vůči starým lidem.
- Ageismus projevující se jako *předsudek, negativní představa a mýtus*.
- Ageismus jako *stereotypní chování*, pod nimiž se skrývá jisté uplatňování společenských diskriminačních praktik (ve zdravotnictví, na trhu práce)

Nejčastěji se ageismus v oblasti sociálního života projevuje v těchto daných oblastech:

- Trh práce: již osoby starší 50 let jsou diskriminováni při hledání nové práce
- Zdravotní systém: špatné zacházení a zneužívání seniorů, porušování etiky péče o staré pacienty
- Rodinné prostředí: využívání seniorů jejich vlastní rodinou (majetkové a finanční zneužívání, zanedbávání péče ostatními členy rodiny);
- Občanské právo: problémová participace seniorů;
- Důchodový systém: nedobrovolné odchody do důchodu, rigidní systémy sociálního zabezpečení

- Sociální péče: související s ústavními problémy zanedbávání péče o seniory
- Vzdělání a věda: nerovný přístup ke studiu, studijní programy zaměřující se především na mladší občany, selekce výzkumu ve vědě
- Mezilidské vztahy: představuje mezigenerační konflikty
- Komunikace: používání diskriminujícího jazyka, novinářský žargon a slogany, vtipy o stáří
- Mediální scéna: podporující stereotypy ve společnosti, neobjektivní image seniorů, méně často se objevující se senioři v televizi a časopisech – neodpovídající realitě
- Životní prostředí: znamená bariéry ve městech, bránící volnému pohybu seniorů, separaci a prostorovou segregaci (Ort, 2004, s. 62)

3.2 Příčiny ageismu

Příčiny ageismu jsou špatně vnímané nerovnosti v kvalitách jednotlivých lidských fází života. Lidé jsou tak stereotypně vnímáni a diskriminováni na základě svého chronologického věku či kvůli tomu, že jsou příslušníky starší generace. Stereotypní posuzování je zapříčiněno **negativními předsudky** a představami o seniorech. (Jirásková, 2005, s. 22)

„Stereotypy o stáří vznikají z předčasného a zjednodušeného hodnocení či dichotomického (černobílého) myšlení. **Ageismus** se projevuje například upřednostňováním mládí (Palmore, 1990, cit. podle Tošnerové, 2002, s. 7)

Kalvach (2001, cit. podle Orta, 2004, s. 61) vymezil hlavní zdroje ageismu v České republice do čtyř okruhů. První z nich je okruh *historický*, znamenající hluboce zakořeněnou tradici o neměnné neschopnosti stáří. Dalším okruhem je okruh *ekonomický*, jež představuje obavy občanů v produktivním věku z vysokých nákladů, které je třeba vynaložit na zabezpečení seniorů. Odborný okruh pak znamená převažující představy o nemožnosti vyléčení určitých chorob ve starších letech. Poslední okruh tvoří okruh *společenský* projevující se představami o neužitečnosti stáří a celkovému neproduktivnímu trávení času v důchodu.

Ort dále rozšiřuje tyto okruhy o *individuální* - jež pramení ze strachu ze stáří a smrti. *Sociální*, které vycházejí ze společenského prostředí - strachu ze ztráty prestiže a statusu. Odklon od respektu ke starým lidem jako k nositelům „paměti a moudrosti“. *Demografický* zdroj ageismu vznikl v důsledku paniky kolem demografického stárnutí populace. Posled-

ním zdrojem je zdroj kulturní, pod nějž spadají nevhodné anekdoty na stáří, pohrdající slovní projev a méně častý výskyt zobrazování seniorů v médiích. (Ort, 2004, s. 61)

Palmore (1990, cit. podle Tošnerové, 2002, s. 7 – 9) **uvádí deset hlavních oblastí před-sudků vůči starým lidem:**

1. **Nemoc** – domněnka, podle níž představuje nemoc pro lidi starší 65 let závažný problém, který omezuje jejich běžné denní aktivity a musí se tak uchýlit do ústavní péče, jsou odkázáni na dlouhodobou pomoc okolí či celé dny leží v posteli. S tím je spjata představa, že staří lidé mají aktuálnější nemoci, než lidé mladší. V neposlední řadě se jedná o představu neschopnosti zapojit se do běžných aktivit.

Realita: starší lidé jsou ve většině případů (cca 78 %) zdraví natolik, aby se mohli zabírat běžnými denními aktivitami. Pouhých 5 % je pak odkázáno na celodenní ústavní péči. U 81 % seniorů se nevyskytuje žádné omezení, které by překáželo vykonávat běžné denní činnosti. Chronickým onemocněním je zasaženo přibližně 43 % osob nad 65 let, u mladších lidí se jedná o 10 %. Staří lidé však jsou méně často akutně nemocní, méně často u nich dochází ke zranění v domácnosti a také mají méně nehod na dopravní komunikaci.

2. **Impotence** – jedná se o představu, podle níž staří lidé již nejsou sexuálně aktivní, nemají tudíž ani žádné chtíče. Pokud se u nich však určitá aktivita vyskytuje, jedná se o něco neobvyklého.

Realita: milostný vztah je pro zdravé páry i v pozdním věku velmi důležitý a lidé ho obyčejně prožívají do 70 až 80 let.

3. **Ošklivost** – západní kultura si krásu neodmyslitelně spojuje pouze s mládím. Obavu ze ztráty mládí tak silněji prožívají především ženy. Stereotypní chování se v této oblasti projevuje dysfemismy typu „babka/dědek“ či jinými ponižujícími označeními v rozhovoru se seniory. Lidé se tak domnívají, že s přibývajícím věkem člověk nutně musí ztrácet na kráse.

Realita: vnímání krásy je individuální, ale podléhá především dané kultuře.

Ort se v tomto shoduje s Palmorem a potvrzuje, že by bylo chybou přisuzovat krásu pouze mladým lidem a ošklivost naopak lidem starším. Příkladem mohou být vrásky od smíchu, které vypovídají o optimistické povaze člověka. (2004, s. 73) Projevy vnímání starých lidí jako ošklivých se v praxi odráží například v televizním vysílání, kde jsou staří lidé zastoupeni minimálně. Specifické je pak zastoupení seniorů v reklamě, která se

téměř výhradně soustřeďuje pouze na cílovou skupinu ve věku do 50 let. (Tošnerová, 2002, s. 10)

4. **Pokles duševních schopností:** tento předsudek se projevuje dojmem, že u starších lidí klesají schopnosti učení se, paměť, poznání a že jde o proces, který je nevyhnutelný.

Realita: staří lidé si obvykle udržují normální duševní schopnosti. Prodlužuje se však doba, která je potřebná k procesu učení či paměti a zpomaluje se reakční doba. Dalším rozdílem oproti předchozímu životnímu období je změna v motivaci u seniorů. Pokud tedy vezmeme v úvahu tyto dva faktory, s přibývajícím věkem se dané schopnosti výrazně neliší.

5. **Duševní choroba:** znamená domněnky jedince či společnosti, že duševní choroba je ve stáří zcela běžná, nelze se jí ve stáří vyhnout a nedá se již léčit. Tyto předsudky se objevují i mezi kvalifikovanými odborníky.

Realita: ve skutečnosti jsou lidé ve věku nad 65let institucionalizováni s diagnózou psychiatrické choroby pouze ve 2 % případů. Vážnou duševní chorobou pak trpí v rámci celé populace méně než 10 % a mírné projevy se vyskytují u 10 – 32 % populace.

6. **Zbytečnost:** lidé se domnívají, že zdravotní nebo duševní stav u starých lidí znamená jejich neschopnost dále pracovat. A pokud přece jen pracují, je jejich práce neproduktivní.

Realita: staří lidé jsou obvykle stejně schopní práce, jako mladší lidé. Navíc se u starých lidí méně často vyskytují nehody na pracovišti či nečekané změny zaměstnání. Staří lidé se v práci vyznačují i větší spolehlivostí. Tošnerová doplňuje, že tento předsudek se projevuje na trhu práce např. inzeráty, které hledají spolupracovníka do „mladého kolektivu“. (2002, s. 10)

7. **Izolace:** staří lidé jsou izolovaní od společnosti a žijí osaměle. Převládá domněnka, že osamělost je závažný problém pro lidi nad 65 let.

Realita: Staří lidé ve většině případů izolovaně ani osaměle nežijí. Extrémně izolovaný život se vyskytuje u 4 % jedinců, kteří však izolovaný život žili již v předchozích letech. Naopak starší lidé se pravidelně schází s rodinou a množstvím osob, se kterými senioři přicházejí pravidelně do kontaktu, se ustálí.

8. **Chudoba:** zde se jedná o výskyt dvou protichůdných předsudků. Prvním z nich je představa, že staří lidé jsou chudí a druhá z nich naopak představu, že senioři jsou výrazně bohatší, než zbytek obyvatel.

Realita: v České republice k nejchudším obyvatelům patří matky samoživitelky s dětmi. A naopak senioři nejsou bohatší než většina obyvatel.

9. **Deprese:** panuje představa, že staří lidé jsou obvykle vážně duševně či fyzicky nemocní, nesamostatní, nepotřební, žijí v nuzných podmínkách, jsou izolováni a tudíž postiženi depresí a hrozí u nich riziko sebevražd.

Realita: u starých lidí se těžká deprese vyskytuje méně často, než u lidí mladších. Přesto lehká deprese je u starých lidí nejčastější a s tím souvisí i fakt, že počet sebevražd je u seniorů nejvyšší.

10. **Politická moc:** představuje stereotyp, podle něž senioři tvoří silnou a sebestřednou politickou sílu. S tím je spojená i obava z představy, že politici tak kvůli starším voličům přizpůsobí i volební program a potřebné reformy.

Realita: přesto, že senioři tvoří velké procento voličů, u voleb jednotně nehlasují, čímž mají i méně politické moci, než jak se veřejnost domnívá.

Z kvalitativního dotazníkového šetření vedeného Tamarou Tošnerovou (2004, s. 17, 44) vyplývá, že respondenti neměli znalosti o stáří, což se projevilo v jejich stereotypních přístupech a převládaných mýtech i z řad profesionálů. Tošnerová v návaznosti na výše uvedené předsudky od Palmora také vyvrací následující stereotypní představy: senioři se musejí dříve či později stát senilními, s věkem klesá inteligence, staří lidé nemají zájem o milostný vztah, rodiny opouští své staré členy, alespoň čtvrtina seniorů je odkázána na ústavní péči, senioři zaviňují více autonehod než mladí řidiči, lehké formy deprese jsou u seniorů běžným problémem, senioři jsou společensky izolováni, senioři tvoří nejchudší vrstvu v ČR, senioři trpí akutnějšími nemocemi častěji než mladší lidé.

Tošnerová (2002, cit. podle Orta, 2004, s. 61-62) popisuje faktory, které se podílejí na ageismu. První z nich je častá *segregace* společnosti pouze na základě chronologického věku. Na prohlubování ageismu se podílí i *devalvace tradic* (mizející úcta ke stáří), *vytrácející se principy solidarity* ve společnosti, dále se jedná o *rychlé sociální změny* a s nimi spojené potíže s adaptací v pokročilém věku. K ageismu přispívá i rychlý *vývoj technologií*, který vyžaduje odbornou způsobilost (senioři neovládající počítače jsou odstrkovaní). Dalším jevem, který se podílí na spoluutváření ageistických postojů, je neúměrný důraz, jež je připisován *hodnotě mladistvého zevnějšku* a v poslední řadě jde o stereotypy, na jejichž základě se společnost domnívá, že stáří je *neužitečné*.

Americký psycholog a docent veřejného zdraví na univerzitě Yale - Becca Levy upozorňuje na fakt, že stereotypy starým lidem ubližují nejen psychicky, ale mohou se dokonce podílet na utváření jejich sebevnímání a sebevědomí, což může přispět k **výraznému zkrácení jejich života**. Prokázal to svojí longitudinální studií s 660 lidmi starších 50 let. Lidé, kteří disponovali pozitivním sebevnímáním, žili až o **7,5 let déle**, než lidé s negativním sebevnímáním. Pokud na seniory dlouhodobě působily negativní stereotypy, docházelo u nich ke zhoršení paměti a objevovaly se pocity bezmoci (v porovnání s druhou testovanou skupinou seniorů).

Naopak vystavení pozitivním stereotypům vedlo k vyššímu sebevědomí u seniorů. U starších lidí, kteří tak měli k procesu stárnutí pozitivní přístup (byli smířeni s procesem stárnutí), byl vysledován **výrazně lepší zdravotní stav** - vykazovali lepší paměť i rovnováhu. (Dittmann, © 2003)

3.2.1 Postoje, předsudky a stereotypy zapříčiňující ageismus

Způsob, jakým nahlížíme na stáří a posuzujeme jej, je ovlivněno našimi myšlenkami, představami a stereotypy. Postoje, které tak ke stáří zaujímáme, nejsou pouze výsledkem našich osobních zkušeností, ale jsou vytvářeny především sociálně, ovlivněny prostřednictvím kultury. To je důvod, proč jsou staří lidé v různých kulturách vnímání odlišně, např. jako moudří a plní zkušeností nebo naopak jako překážející a neužiteční. (Rabušic, 1995, s. 142)

Nejprve definujeme **postoj** – jedná se o hodnocení jedinců na základě jejich příslušnosti k dané sociální kategorii. Podmnožinou postojů jsou předsudky, jež bývají označovány za příčinu diskriminace. S diskriminací úzce souvisí kategorizace, stereotypizace a postoje. (Hnilica, 2010, s. 18)

Označení *stereotyp a předsudek* se často vyskytují v souvislosti s termínem *postoj*. Důvody pro nejčastější užívání pojmu *postoj* je hned několik. Je dostatečně flexibilní na to, aby zahrnul vlivy dědičnosti, prostředí a kulturních vlivů, ale i tendence jedince, který je izolovaný. Z tohoto důvodu se můžeme setkat s označením individuálního postoje, ale i s postojí celé společnosti. Stereotypy dále úzce souvisí s očekávanými rolemi člověka. Role představuje soubor očekávání, tedy toho, jak se domníváme, že by se jedinec měl chovat. (Hnilica, 2010, s. 15)

Předsudek je úsudek nezhodnocený kriticky, vychází tedy ze stereotypů. Je velmi ovlivněn tradicemi, osobní zkušeností (emocemi) a z něj plynoucího postoje. Jinými slovy se jedná o názor přijatý jedincem nebo celou skupinou. (Diderot, 2002, cit. podle Tošnerové, 2002, s. 6) Konkrétně ke stereotypům ohledně stáří ve společnosti výrazně přispívají masmédiá, která zobrazují seniory jako závislé, neproduktivní a bezmocné. Se stereotypy o starých lidech se však člověk setkává již v dětství, během života jsou pak stereotypy pouze umocňovány. (Dittmann, © 2003)

Předsudky lze chápat jako postoje, jež jsou iracionální nebo jako postoje citově zabarvené. Předsudky v sobě zahrnují prvky odporu a nepřátelskému až agresivnímu jednání. Stereotypy znamenají generalizaci. (Novák, 2002, s. 7-9) Konkrétně předsudky o starých lidech znamenají velký problém celé civilizace. (Schirmacher, 2005, s. 27)

Předsudek lze chápat i jako chování neúcty k určité skupině, jež se stala objektem pohrdání. Charakteristiky dané skupiny jsou terčem posměchu, neúcty a příslušnost k dané skupině nabývá handicapujícího stigmatu. (Hnilica, 2010, s. 20)

Allport (1958, cit. podle Nováka, s. 9, 2002) definuje **předsudek** jako averzní a hostilní postoj, který zaujímáme vůči lidem, jež patří do určité skupiny. Předpokladem předsudku je tedy představa, že člověk automaticky přebírá vlastnosti dané skupiny.

Palmore (1999, cit. podle Vidovičové, 2008, s. 112) uvádí, že předsudky zaměřené na osoby spadající pod určitou věkovou skupinu znamenají stereotypy, jež jsou negativní či mohou znamenat i negativní postoje, které jsou na stereotypch založené. Odlišnou definici nabízí Nakonečný, (1999, cit. podle Nováka, s. 9, 2002) jež chápe **předsudky** jako ignoraci faktů a irelevantní způsob usuzování. Dodává, že předmětem předsudků se může stát téměř vše.

Stereotyp v psychologii a stejně tak i v sociologii chápeme jako **ustálený a navyklý myšlenkový vzorec či chování**. Jedná se o soubor představ, jež se vyskytují u příslušníků určité společenské skupiny o sobě samých (tzv. autostereotyp) nebo o druhých lidech (tzv. heterostereotyp). Stereotyp sociální zahrnuje hodnocení, které se ve většině případů zakládá na iracionálních soudech a touto svou povahou má blízko k předsudkům (rasovým, etnickým, aj.). Je obtížné změnit stereotypy sociální i individuální, jelikož tyto změny doprovází negativní emoce. (Diderot, 2002, cit. podle Tošnerové, 2002, s. 6)

Pojem **stereotyp** zavedl v roce 1922 Lippmann, který je definuje jako „zkratkovité představy o věcech, osobách, skupinách a institucích, přičemž tyto zkratkovité představy jsou

připisovány všem jednotlivcům patřícím k dané skupině nebo třídě jevů.“ (Novák, s. 10, 2002) Hnilica uvádí, že stereotypy jsou příčinou diskriminace, kterou lze definovat jako chování vůči jednotlivcům na základě jejich příslušnosti k sociální kategorii, případně jako zvýhodňování či znevýhodňování celé sociální kategorie. (2010, s. 18) Tošnerová doplňuje, že „sociální stereotyp obsahuje hodnotící, často iracionální soudy“ a tím mají blízko k předsudkům. Individuální i sociální stereotypy je nesnadné změnit. (2002, s. 6)

3.3 Extrémní formy ageismu

Během posledních let se pozornost odborníků zaměřuje na různé formy násilí, kterých se lidé na seniorech dopouští. Senioři se mohou stát ventilem pro vybití agresivního chování či vybití frustrací jejich okolí. K tomuto násilí agresori často využívají i vnitřního postoje většiny seniorů, kteří se domnívají, že jsou nepotřební, nedůležití pro okolí. Tyto postoje pak u seniorů pouze umocňují. (Haškovcová, 2010, s. 13)

V roce 2005 Diana Harris v knize *Encyklopedia of Ageism* uvádí, že existuje velmi málo studií zabývajících se zneužíváním pacientů v domovech s pečovatelskou službou, přesto že je tento jev značně rozšířen. Ageistické postoje objevující se u ošetřujícího personálu mohou přispět k četnosti a závažnosti zneužívání pacientů. Zneužívání má mnoho podob – od fyzického zneužívání, ubližování na zdraví, zanedbávání péče, přes nedůstojné zacházení, psychické týrání, materiální zneužívání (krádeže majetku), finanční zneužívání, až po porušování práv v pečovatelském domě. V roce 1995 v Americe tvořilo fyzické týrání až 84,2 % ze všech hlášených případů zneužívání. K těmto incidentům dochází i kvůli přetíženosti ošetřujícího personálu, jež se nestíhá starat o všechny pacienty. (Harris, 2005)

Segregace seniorů je patologickým jevem, který probíhá jako „vytěšňování starých lidí mezi staré“, obvykle se však vyskytuje v totalitních a rasistických režimech. V našich poměrech se můžeme setkat s mírnějšími segregáčními a diskriminačními snahami. Segregace však může vyústit až v ostrakizaci, tedy v sociální vyloučení, odstrkování či odmítání.

Mezinárodní zdravotnická organizace věnuje týraným, zneužívaným a zanedbávaným seniorům pozornost a tuto problematiku definuje jako „Elder abuse and neglect“ – EAN, tedy nevhodné zacházení se seniory (obdoba k syndromu CAN). (Ort, 2004, s. 63)

Problematika zneužívání či týrání seniorů stále nemá ustálený název. V angličtině se nejčastěji užívá termín elder abuse/abuse od the elderly/abuse and neglect od the elderly (zneužívání/zanedbávání starších).

Formy týrání lze dělit na:

1. **Týrání tělesné** – jedná se o záměrné jednání za účelem způsobení bolesti seniora, zranění či vědomé odpírání základních lidských potřeb. Projevy jsou např. kopání, bití, škrcení nebo jiné agresivní výpady. Dále agresori mohou seniora vystavovat chladu, neposkytovat jim potravu, léky a ošetření. Pod tělesné týrání je řazena i tzv. *pasivní agrese* – nezabránění hrozícímu poranění. Toto jednání je prováděno za účelem zranění či zapříčinění smrti týraného. Senioři se mohou stávat obětí *přesunuté agrese* (jsou trestáni za někoho jiného).
2. **Týrání psychické a citové** – zde spadají *verbální projevy agresivity* – urážky, zastrašování, výhrůžky, ponižování, jež vede ke snižování sebeúcty a sebevědomí seniora. Do této kategorie řadíme i prosazování ageistických tendencí – zdůrazňování nepotřebnosti, zbytečnosti. Agresor úmyslně poškozují majetek, ke kterému má senior citovou vazbu.
3. **Sexuální zneužívání** – podstatně méně častá (než je tomu např. u dětí), přesto vyskytující se forma zneužívání. Jedná se o znásilnění související především s gerontofilní sexuální deviací.
4. **Zneužívání financí a majetku** – projevuje se v nucení přepsání závěti a jiných právních dokumentů, vynucování neoprávněných finančních částek, přisvojování si důchodu seniorů apod.
5. **Zanedbávání či opomenutí péče** - jedná se o zanedbání péče svěřené osoby, které se typicky projevuje výživovými poruchami, prochlazením, nedostatečnou osobní hygienou, menšími i většími poraněními, neléčenými hnisavými kožními chorobami, proležením, aj. Následně se vyskytuje sociální izolace, deprivace komunikační, pocity úzkosti či apatie.
6. **Systémové ponižování** – chápáno jako „dlouhodobé utrpení působené společenskými institucemi“ a jejich postupy. Jedná se např. o nemožnost rozhodování seniora o sobě samém.
7. **Nežádoucí formy ošetřování** – nevhodné zacházení (nadměrné či nevhodné podávání psychofarmak seniorům), odpírání partnerovi seniora v péči o něj, odmítání či komplikováním rodiny v převzetí seniora zpět do domácí péče apod.

(Mühlpachr, s. 75 – 77)

3.4 Prevence proti ageismu

Aby se ve společnosti odbourali předsudky, které tvoří jádro diskriminace, je potřeba, aby docházelo k *častějšímu kontaktu seniorů s ostatními věkovými kategoriemi*. Jako řešení se tedy nabízí integrace senioru do většinové společnosti, neboť obzvláště postoje mladých lidí ke starším lidem představují jakési zrcadlo kulturnosti daného národa.

Na principech sbližování obou generací a na principech odbourání předsudků jsou pak postaveny projekty **neziskových organizací**, které se zabývají právě již zmíněnou integrací a řídí se především heslem, které žádá vytvoření „důstojné a rovné společnosti pro všechny generace“. (Ort, 2004, s. 49)

Je potřeba, aby ve společnosti docházelo k **častějšímu setkávání** mladé i staré generace, neboť právě častější kontakt a osobní zkušenost je klíčová při odbourávání stereotypů a předsudků. K tomuto setkávání slouží mezigenerační programy, které mají tradici hlavně v Americe, Německu a Rakousku. Studenti se často obávají práce se seniory, neboť o „jejich světě“ mají velmi málo znalostí a to i přes fakt, že vztah k jejich vlastním prarodičům je pozitivní. Proto je třeba **doplnit výcviky** v komunikaci se starými lidmi a jejich rodinami. I Tošnerová doporučuje jako prevenci ageismu rozvíjející se dobrovolnické programy v sociálních a zdravotnických zařízeních. Méně dobrovolníků v této oblasti je zapříčiněno i malou tradicí dobrovolnictví v České republice, v porovnání např. se západními zeměmi.

(Tošnerová, 2002, s. 40-41)

Mezi vládní opatření v naší republice patřil např. **Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 – 2007**. Tento dokument se obracel na celou seniorskou generaci, ale i na generaci mladou a střední generaci. Dokument se snažil překonat stereotypizující pohledy na stáří a stárnutí, odbourat předsudky o této životní etapě a zlepšit postavení a význam seniorů ve společnosti. Z programu Evropské unie PHARE je financováno budování **Rad seniorů**, které jsou zastoupeny v jednotlivých krajích a slouží jako jakési poradní sbory (poradenství v oblasti sociálního, občanského, rodinného a bytového práva) s možnou participací na komunální politice. Rada pořádá i přednášky, besedy a kurzy pro veřejnost. Senioři mohou využívat i celoživotního vzdělávání na **Univerzitách třetího věku**, jež představují nejvyšší formu gerontogiky. Jedná se o celoživotní vzdělávání organizované vysokými školami pro seniory. Lektoři jsou zde vysokoškolští učitelé. Senioři tak studiem na univerzitě třetího věku získávají status mimořádných studentů, výuka probíhá obvykle formou přednášek a seminářů. (Ort, 2004, s. 50-51)

Mezi další důležitá politická opatření, která se snaží zabránit diskriminaci na základě věku je např. organizace **AGE**, což je Evropská platforma seniorů sdružující přes 140 národních a regionálních organizací z 25 členských zemí Evropské unie. Členy jsou i zástupci z Norska. Organizace AGE usiluje o vyslyšení hlasů členských organizací a samotných seniorů institucemi Evropské unie. AGE má i svou expertní skupinu, jejíž zástupci mají zkušenosti z oblasti diskriminace. Preventivní opatření a lepší informovanost veřejnosti v oblasti stáří a stárnutí zajišťují i občanská sdružení **Život 90** či **Česká alzheimerovská společnost**. (MPSV, 2006, s. 34-35)

Sami senioři se mohou ve stáří lépe adaptovat a začlenit se do společnosti svojí aktivitou, což zdůrazňuje i zmíněný Národní program přípravy na stárnutí. Senioři se mohou angažovat například v rámci klubových aktivit, sdruženích, v rámci dobrovolnictví tak mohou pomáhat po boku mladších generací a tím přispívat k odbourávání negativního vnímání stáří. Pro aktivní zapojení seniorů do společnosti je však důležité vytvořit především ve městech adekvátní podmínky a prostory. (Vidovičová, 2013, s. 15)

4 SHRNU TÍ T É M A T U

Dle definice OSN začíná proces stárnutí narozením a končí smrtí jedince. Stárnutí se tak nevyhnutelně týká všech jedinců a úvahy o něm jsou tedy aktuální pro všechny z nás. Stárnutí a stáří je veřejností vnímáno jako období provázejících řadu regresivních změn, které mají za následek nemoc, nemohoucnost a samotu. Snahou společnosti by mělo být **změnit tyto negativní postoje**. Jen změna myšlení všech věkových kategorií může přispět ke zvýšení kvality života seniorů. Proto je třeba se zajímat o seniorské období celoživotně. Staří lidé navíc představují skupinu, která je ohrožena sociálním vyloučením. Proto je nezbytné se této problematice věnovat. (Balogová, Žumárová, 2010, s. 8-10, 60).

Dle Haškovcové (1989, s. 12) nejen mladí lidé, ale osoby středního věku o stáří mnoho nevědí. Žijí v mylné představě, že se jich stáří netýká. Snaha potlačit myšlenky na stáří do té doby, dokud to jen jde, mají za následek **odklon** od všeho a všech, kteří se jakýmkoliv způsobem se stářím spojují. Toto jednání vede k paušálnímu pojmání pojmu stáří. Na aktuálnost tématu upozorňuje i Vidovičová (2013, s. 12) jež tvrdí, že stárnutí je klíčovým fenoménem 21. století.

K aktuálnosti tohoto tématu přispívá i fakt, že **lidská populace stárne**, výjimku netvoří ani Česká republika. Podle výpočtů se zvýší počet lidí starších 65 let o více než trojnásobek. Tedy z 606 milionů v roce 2000, na 1,97 miliard v roce 2050. Tato věková skupina poroste výrazně rychleji, než zbytek světového obyvatelstva, jež se za stejné období zdvojnásobí pouze o polovinu. Počet osob starších 85 let vzroste šestinásobně až na 175 miliónů. A počet lidí, kteří se dožijí sta a více let vzroste až šestnáctkrát, tedy z dnešních 135 tisíc na 2,2 miliónů. (Schirmacher, 2005, s. 37-38)

Díky tomuto vznikne masivní skupina **ekonomicky závislé populace**, která bude mít své specifické potřeby. Vzroste tlak na oblasti zdravotní péče, bydlení, péče v rodině a spotřeb. Paradox nastává v situaci, kdy odborníci hovoří o stárnutí populace jako o sociálním problému, protože toto označení tak přispívá u veřejnosti právě k vnímání stáří jako problému. (Rabušic, 1995, s. 91, 143-144)

Dle Schirmachera se stane diskriminace starých a stárnoucích lidí **celosvětovým duchovním i ekonomickým problémem**. Soukromý pocit obav ze stárnutí se stane masovým jevem. Dynamika obyvatelstva se bude vyznačovat ne rozením, ale umíráním. Toto povede k mezigeneračním konfliktům. (2005, s. 9-14) Tuto situaci zhoršuje i fakt, že žijeme ve světě, který se vyznačuje **ideálem mládí** (Haškovcová, 2010, s. 17)

Lorenz upozorňuje na patologické jevy ve společnosti, které ohrožují civilizaci i lidstvo. Hovoří o osmi jevech:

- plenění přírodních zdrojů
- pokles dědičného vývoje – v současné společnosti nedochází k selekci
- zbraně hromadného ničení umožňující bezprostřední usmrcení velké části či celého lidského rodu
- absence silných prožitků, zapříčiněna kvalitnějším zdravotnictvím a technologiemi, díky němuž již lidé nemusí snášet silnou bolest nebo jiné nepříjemnosti. Proto lidé obtížně pociťují radost, která se dostaví po vynaložení snahy a po překonání nástrah.
- rychlý vývoj technologických vymožeností přispívá k odvrácení lidí od skutečných hodnot a od hloubání nad vlastní osobností
- společnost je přelidněná, což má paradoxně za následek izolaci jednotlivců od okolí a zároveň přemíra lidí na malém prostoru vyvolává agresivní chování
- bezhlavé podléhání neměnným formám učení vedoucí k uniformnímu způsobu myšlení a názorům. Pokud někdo nesleduje média, je okolím vnímán jako podivín.
- **rozchod s tradicemi** – současná mladá generace není sto se dorozumět s generací starší, podobně jako by se jednalo o jiné etnikum. Příčiny Lorenz spatřuje především v **nedostatku kontaktů dětí s dospělými**. (1990, cit. podle Krause a Poláčkové, 2001 s. 48-49)

Americká psychologická asociace v roce 2002 upozorňuje na potřebu věnovat se tématu ageismu, který je svou formou diskriminace srovnatelný k diskriminaci rasové či genderové. (Dittmann, © 2003)

Téma diskriminace na základě věku by mělo být i hlavním předmětem zájmu sociální pedagogiky, která má rozvíjet prosociální chování ve společnosti, výchovně působí na veřejnost a vytváří veřejné projekty, zahrnující i osvětovou činnost ve společnosti. (Kraus, Poláčková, 2001, s. 14, 15)

MPSV zdůrazňuje důležitost integrace starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje, aby tak vznikla věkově inkluzivní společnost. Mezi stěžejní politické principy by tak v následujících letech dle MPSV měl patřit důraz kladený na dodržování základních lid-

ských práv, respektující přístup k individuálním problémům spojenými se stárnutím, zaměření se na celoživotní přístup ke starým lidem a stárnutí. Zvláště důležité bude zaměření se na rodinné a mezigenerační vztahy. Nepostradatelná bude i tvorba opatření, která budou založena na výzkumech a statistikách. Menšinám mezi seniory (zdravotně postiženým, duševně nemocným, trpící demencí či seniorům patřícím k etnickým menšinám) by měla být věnována velká dávka pozornosti. (MPSV, © 2015)

Důvody, proč je zapotřebí se věnovat sledováním názorů a preferencí ve společnosti a jejich proměnám v čase objasňuje psycholog Allport. Podle něj se jedná prognostický nástroj, s nímž můžeme predikovat budoucí chování ve společnosti. (Rabušic, Hamanová, 2008, s. 13)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUM

Praktická část této bakalářské práce je věnována realizaci výzkumného šetření, v němž se zaměřujeme na problematiku ageismu, konkrétně ve Zlínském kraji. Blíže jsme zkoumali, jaké postoje zaujímají současní adolescenti vůči seniorům. Po nastudování odborné literatury k této problematice jsme si stanovili výzkumný problém a následně i výzkumné cíle a výzkumné otázky. Byly stanoveny i metody sběru dat a byl zvolen výzkumný soubor. Dotazník byl sestaven na základě stanovených výzkumných cílů a otázek. Výzkum této práce je kvantitativní. Realizace praktické části vychází z publikace Miroslava Chrástky *Metody pedagogického výzkumu*.

5.1 Vymezení výzkumného problému

Pro stanovení výzkumného problému této práce bylo třeba nastudovat odbornou literaturu. Z vybraných českých autorů, kteří se mimo jiné zabývají i problematikou ageismu, bychom zmínili především Lucii Vidovičovou, Ladislava Rabušice, Helenu Haškovcovou a Tamaru Tošnerovou, z jejichž publikací jsme čerpali v teoretické části naší práce. Ze zahraničních autorů se problematice ageismu věnuje např. Erdman Palmore, Beáta Balogová a Monika Žumárová, z jejichž publikací jsme čerpali taktéž. Stanoveným výzkumným problémem této bakalářské práce je postoj adolescentů vůči seniorům ve Zlínském kraji. Hlavními důvody proč jsme se rozhodli zabývat se touto tematikou, je jeho aktuálnost, a to z důvodu neustále se prodlužující délky života české, ale i světové populace. Se zvyšující se délkou života souvisí i zvyšující se počet starých lidí. Ageismus se zakládá především na neznalosti charakteristik stáří a lidé tak podléhají předsudkům a stereotypům, proto je důležité ve společnosti tyto jevy zkoumat.

5.2 Výzkumné cíle

Ve výzkumné části rozlišujeme hlavní výzkumný cíl a z něj pak odvozujeme cíle dílčí. Pro naše výzkumné šetření byly stanoveny cíle následovně:

Hlavní výzkumný cíl:

- Zjistit, jaké jsou postoje adolescentů vůči seniorům ve Zlínském kraji.

Dílčí výzkumné cíle:

- Zjistit, jaké sociální stereotypy vůči seniorům převládají u adolescentů ve Zlínském kraji.

- Zjistit, zda se adolescenti domnívají, že jsou senioři ve Zlínském kraji diskriminováni.
- Zjistit, zda existuje vztah mezi četností kontaktu adolescentů s jejich prarodiči a mezi jejich názory na seniory ve Zlínském kraji.

5.3 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka:

- Jaké postoje zauímají současní adolescenti vůči seniorům ve Zlínském kraji?

Dílčí deskriptivní výzkumné otázky:

- Jaké sociální stereotypy převládají u adolescentů ve vztahu k seniorům?
- Jaký je názor adolescentů na možnou diskriminaci seniorů na základě věku ve Zlínském kraji?

Dílčí relační výzkumná otázka:

- Jaký je vztah mezi četností kontaktů adolescentů s jejich prarodiči a mezi jejich vztahem k seniorům ve Zlínském kraji?

5.4 Hypotéza

Byla stanovena tato věcná hypotéza: Vztah adolescentů k seniorům se liší v závislosti na četnosti jejich kontaktu s jejich prarodiči.

Hypotéza vyjadřuje vztah mezi proměnnými, jež jsou vymezeny následovně:

- Závisle proměnná: vztah k seniorům
- Nezávisle proměnná: četnost kontaktu adolescentů s jejich prarodiči

Nutné bylo stanovit i alternativní a nulovou hypotézu:

H_A = Mezi četností styku adolescentů s jejich prarodiči a mezi jejich vztahem k seniorům existuje statisticky významný rozdíl.

H_0 = Mezi četností styku adolescentů s jejich prarodiči a mezi jejich vztahem k seniorům neexistuje statisticky významný rozdíl.

5.5 Výzkumný soubor

Jako výzkumný soubor byli zvoleni adolescenty ze Zlínského kraje. Pro účely naší bakalářské práce jsme si vymezili adolescentní věk dle Vágnerové, a sice: 15 -20 let. (2005, s. 323 – 324). Důvody, proč zkoumat názory na seniory, potažmo na problematiku ageismus u adolescentů, je především fakt, že během adolescence si jedinci utvářejí své vlastní názory a postoje, které formují jejich budoucí pohled na svět. (Haškovcová, 2012, s. 7 - 8) Druhým důvodem je mezigenerační vzdálenost mezi adolescenty a seniory a jejich neschopnost (či neochota) se spolu navzájem dorozumět. (Kraus a Poláčková, 2001 s. 48-49)

5.6 Výzkumná metoda

Vzhledem ke kvantitativnímu pojetí našeho výzkumu bylo zvoleno dotazníkové šetření, jehož výhody spočívají především v jeho nenáročnosti časové, ale i v jeho poměrně rychlém vyhodnocení. Nevýhodou kvantitativního pojetí oproti pojetí kvalitativnímu je nemožnost zkoumat danou problematiku do hloubky. (Chrástka, 2007, s. 163)

5.6.1 Dotazník

Dotazník byl rozeslán respondentům v online podobě a byl zcela anonymní. K výzkumu jsme v březnu roku 2016 využili internetové stránky www.surveymonkey.com. Byl zvolen dostupný výběr respondentů. Dotazník tvořilo celkem 18 uzavřených položek, kdy první tři z nich tvořily identifikační položky - zjišťující věk, pohlaví a místo bydliště respondentů. Jelikož bylo podmínkou, aby všichni respondenti pocházeli ze Zlínského kraje, muselo být vyřazeno 21 dotazníků, u kterých tato podmínka splněna nebyla, a nebylo tedy možné s vyplněnými údaji dále pracovat. Druhá část dotazníku se skládala z otázek zjišťujících, jak často tráví respondenti čas se svými prarodiči, jak hodnotí svůj vztah k seniorům, zda se respondenti domnívají, že jsou senioři v jejich okolí diskriminováni a zda respondenti byli svědky situace, kdy si někdo v jejich okolí tropil vtipy ze stáří. Třetí a poslední část dotazníku se skládala z 11 otázek škálového typu, které jsme sestavili na základě nejčastěji uváděných předsudků o stáří (viz. kapitola 3.2. Příčiny ageismu). Respondenti mohli odpovídat z možné pětibodové stupnici odpovědí a vyjádřit tak svůj souhlas či nesouhlas s danými výroky.

5.6.2 Předvýzkum

Abychom předešli případným chybám či nedostatkům, kterých bychom se mohli v dotaznících dopustit, před samotným dotazníkovým šetřením jsme se rozhodli nejprve provést fázi předvýzkumu. Předvýzkumu se zúčastnilo celkem 20 respondentů, které jsme požádali o jejich zpětnou vazbu a na základě jejich připomínek jsme opravili nedostatek, který se v dotaznících vyskytoval. Ve třech případech nám respondenti sdělili, že si nejsou jisti, jak chápat význam jedné ze škálových otázek. Konkrétně se jednalo o otázku, jež zjišťuje míru souhlasu respondentů na oblast sexuální aktivity seniorů. Respondenty mátlá formulace výroku a nebyli si jistí, zda pod výrokem chápat pouze soužití v partnerském vztahu nebo přímo sexuální styk. Abychom tedy předešli případným nedorozuměním, byla tato položka v dotazníku upravena. Respondenti dále neměli žádné připomínky či dotazy týkající se dotazníku a tak jsme po této korektuře mohli provést samotné výzkumné šetření.

6 VÝSLEDKY VÝZKUMU

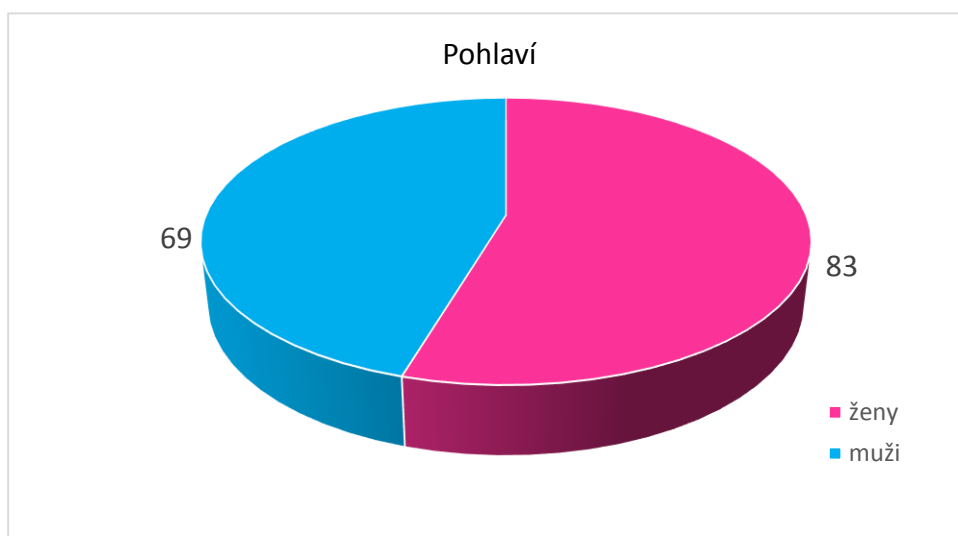
V následující kapitole budou prezentovány výsledky našeho dotazníkového šetření. Data byla získána formou dotazníkového šetření. Na základě takto sesbíraných dat prezentujeme výsledky našeho výzkumu pomocí grafů. Každá položka je rozebrána a interpretována odděleně. Zpracování dat bylo provedeno v programu Microsoft Excel. Jak jsme již uvedli výše, dotazník je tvořen z celkem 18 položek, z nichž 3 jsou položky zjišťující kontaktní údaje, 4 položky se váží k otázkám na seniory a 11 položek tvoří škálové otázky. Při tvorbě 10 škálových otázek, které tvoří výroky o stáří, se opíráme o deset nejčastějších předsudků o starých lidech, definovaných dle Palmora (kapitola 3. 2.) a doplnili je o jedenáctou otázku inspirovanou výzkumným šetřením Kruseho a Schmitta (kapitola 2.2.).

K určení statisticky významného rozdílu mezi odpověďmi respondentů na vybrané položky v dotazníku jsme použili **Test dobré shody CHÍ-KVADRÁT**. Při výpočtech jsme stanovovali nulovou (H_0) a alternativní hypotézu (H_A), užitá byla hladina významnosti 0,05, díky které lze výsledky zobecnit na 95 % základního souboru. Pro výpočet věcné hypotézy bylo užito kontingenční tabulky.

6.1 Kontaktní údaje o respondentech

První tři otázky v dotazníku tvořily **kontaktní** položky. Údaje v grafech jsou uváděny v absolutních četnostech.

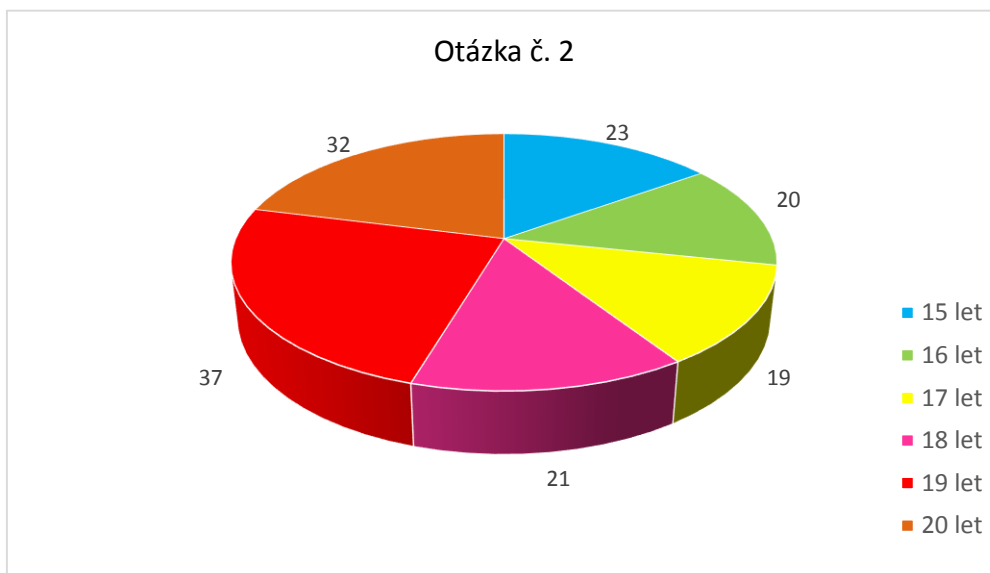
Položka v dotazníku č. 1 - Pohlaví:

Graf I Pohlaví

Z již zmíněného celkového počtu 152 respondentů byly více zastoupeny ženy, tvořily tedy 83 respondentů (55 %) a muži zbylých 69 dotazovaných (45 %).

Položka v dotazníku č. 2 – Věk:

Graf II Věk

Věkové složení respondentů zobrazuje Graf II. Nejpočetnější věkovou skupinu tvoří respondenti ve věku devatenáct let, tedy celkem 37 (24 %). Druhou nejpočetnější skupinu tvoří dvacetiletí respondenti, jejich počet je celkem 32 (21 %). Patnáct let uvedlo 23 dotazovaných (15 %), skupina osmnáctiletých tvořila 21 respondentů (14 %), 20 respondentů bylo ve věku šestnáct let (13 %) a poslední, nejméně zastoupenou věkovou skupinu tvořili respondenti ve věku sedmnáct let, tedy 19 (13 %).

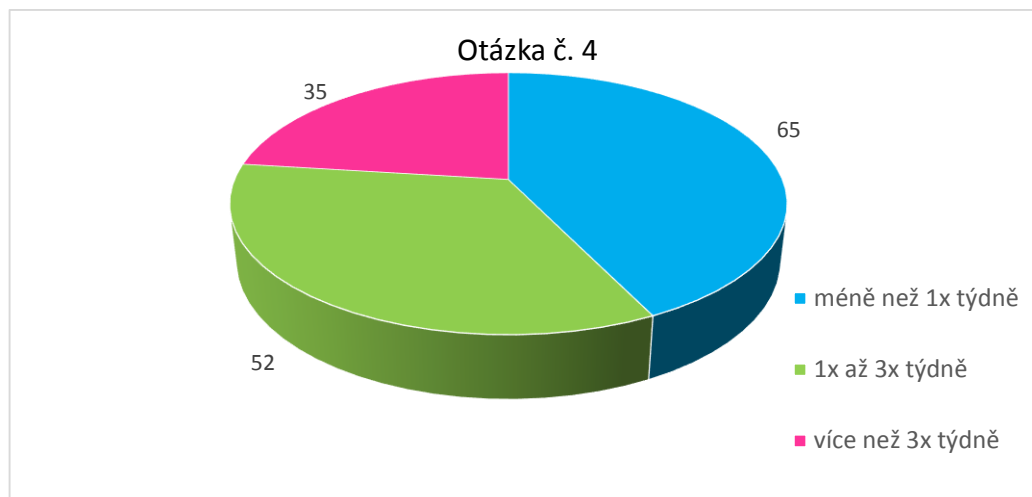
Otázka v dotazníku č. 3 - Žijete ve Zlínském kraji?

Tato otázka byla otázkou filtrační, a pokud tedy respondenti uvedli, že ve Zlínském kraji nežijí, dotazníky jsme z našeho výzkumného šetření vyřadili. Celkem tak z původních 173 vyplněných dotazníků bylo na základě této otázky vyřazeno 21 nevyhovujících. Zbytek respondentů tedy pochází pouze ze Zlínského kraje.

6.2 Otázky vztahující se k seniorům

Druhá skupina otázek v našem dotazníku zkoumající reakce respondentů na otázky týkající se seniorů odpovídá položkám č. 4, 5, 6 a 7 v dotazníku.

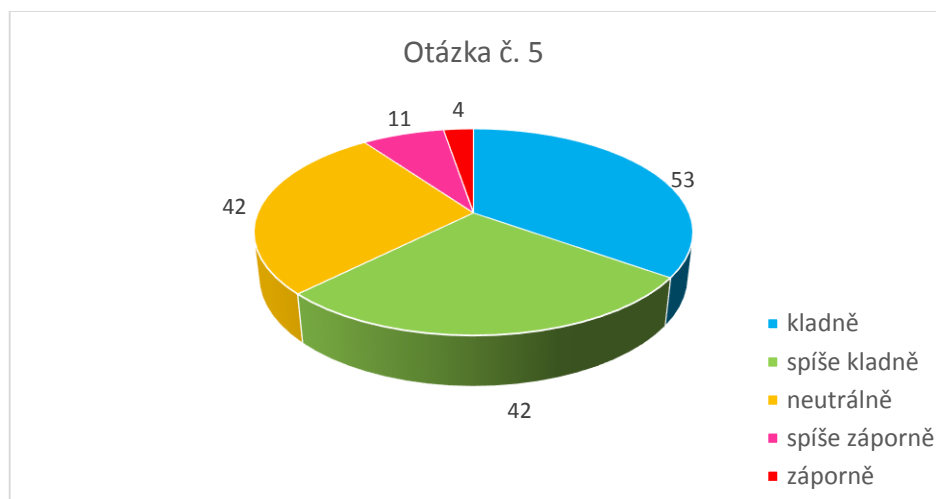
Položka v dotazníku č. 4 - Se svými prarodiči jsem v kontaktu:

Graf III Četnost kontaktu s prarodiči

Na tuto otázku adolescenti odpovídali nejčastěji, že se se svými prarodiči setkávají méně, než 1x za týden – v 65 případech (43 %). Celkem 52 respondentů se stýká s prarodiči v rozmezí 1x až 3x za týden (34 %) a nejméně početně zastoupenou skupinu tvoří adolescenti, jež v 35 případech (23 %) uvedli, že se se svými prarodiči vídají více, než 3x týdně. Tato otázka byla důležitá pro následný výpočet věcné hypotézy, jejíž výsledek bude uveden níže.

Položka v dotazníku č. 5 – Svůj vztah k seniorům hodnotím:

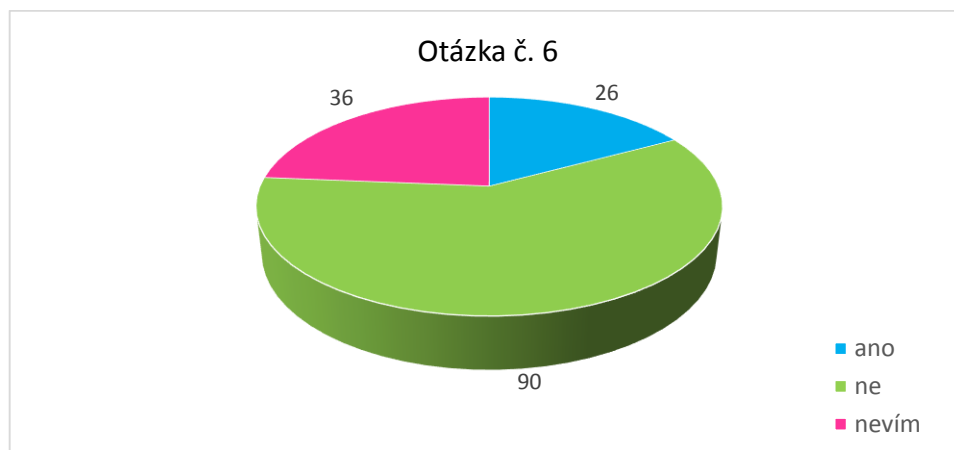

Graf IV Vztahy k seniorům

Z grafu, jež zobrazuje vztah adolescentů k seniorům v absolutních číslích, lze určit, že nejčastěji hodnotí adolescenti svůj vztah k seniorům pozitivně a to celkem v 53 případech (35 %). Za spíše pozitivní označilo svůj vztah k seniorům celkem 42 respondentů (28 %), stejný počet respondentů, tedy 42 (28 %) označili svůj vztah k seniorům za neutrální. Za

spíše negativní považuje svůj vztah k seniorům celkem 11 dotazovaných (7 %) a pouze 4 respondenti (3 %) odpověděli, že jejich vztah k seniorům je záporný.

Otázka v dotazníku č. 6 – Domníváte se, že jsou senioři ve vašem okolí nějakou formou diskriminováni?

Graf V Názory na diskriminace seniorů

Na tuto odpověď mohli respondenti odpovídat třemi způsoby, a to buď ano, ne či nevím. Ve většině případů odpověděli respondenti záporně, a sice že se nedomnívají, že by byli senioři nějakou formou diskriminováni – ze 125 respondentů tak odpovědělo 90 (59 %), 36 dotazovaných (24 %) uvedlo, že neví, zda jsou senioři diskriminováni. Nejméně zastoupenou odpovědí byla v 26 případech (17 %) odpověď, podle níž se respondenti domnívají, že senioři jsou obětí diskriminace.

Otázka v dotazníku č. 7 – Byli jste svědky situace, kdy někdo vykládal vtip „strefující“ se do stáří?

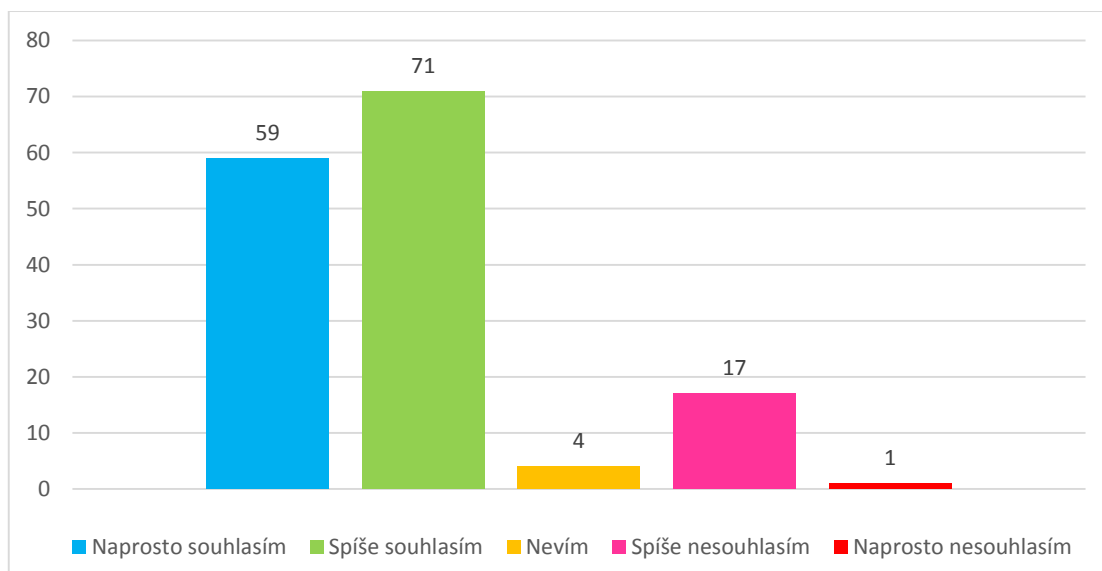
Graf V Vtipy o stáří

Jedním z typických projevů ageismu je vtipkování a zesměšňování starších lidí. Proto jsme zařadili otázku, jež zjišťovala, zda se respondenti někdy ocitli v takovéto situaci. Ve 110 případech (72 %) adolescenti uváděli, že byli svědky této situace a naopak 42 respondentů (28 %) uvedlo, že se s touto situací nesetkali.

6.3 Otázky škálového typu

Jak jsme již uvedli výše, poslední část dotazníku představují otázky škálového typu, jež jsme sestavili na základě nejčastějších typů předsudků uváděných Palmorem (viz. Kapitola 3.2.) Každá škálová otázka se tak zaměřuje na jinou oblast života.

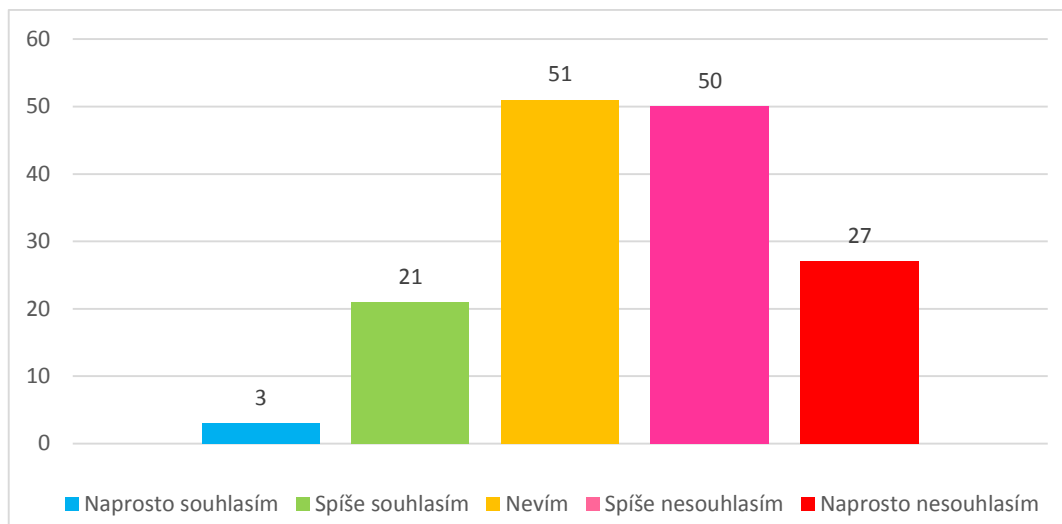
Položka v dotazníku č. 8.1. – Staří lidé se potýkají se závažnými zdravotními problémy omezující jejich běžné denní aktivity.

Graf VI Názory na zdravotní komplikace ve stáří

Nejvíce respondentů souhlasí, že staří lidé jsou omezeni závažnými zdravotními problémy, které je omezují při výkonu každodenních aktivit. Jedná se celkem o 71 respondentů (47 %), kteří s tímto výrokem o starých lidech *spíše souhlasím*. Druhou nejpočetnější odpověď, představuje odpověď - *naprosto souhlasím*, kterou uvedlo 59 z dotazovaných (39 %). Odpověď *nevím* zvolili pouze 4 respondenti (3 %), 17 (11 %) pak uvedlo, že s tímto výrokem *spíše nesouhlasí* a pouze 1 respondent (1 %) uvedl, že s výrokem *naprosto nesouhlasí*.

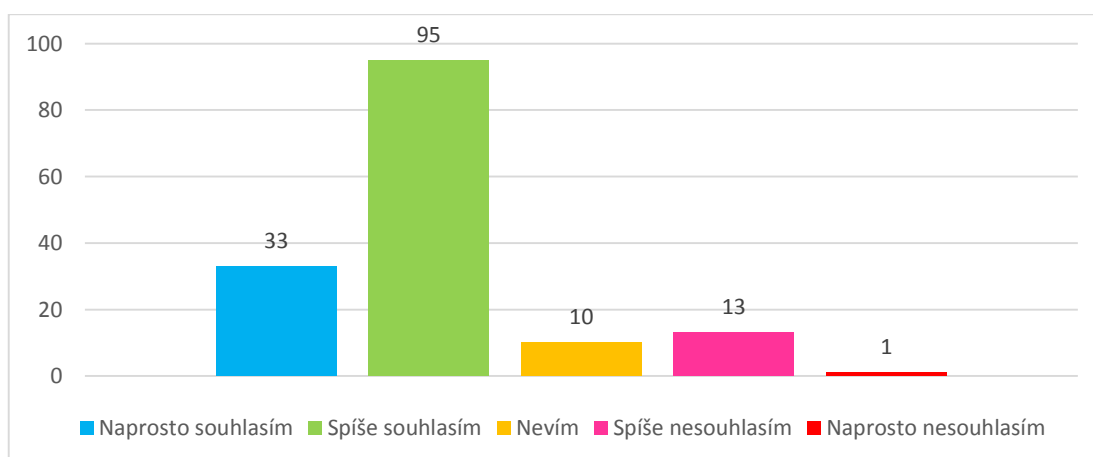
Položka v dotazníku č. 8.2. - U zdravých párů pokračuje uspokojivý sexuální život obvykle do 70-80 let.

Graf VII Názory na sexuální aktivitu ve stáří

Druhá položka škálového typu zjišťovala, jaká je míra souhlasu respondentů s výrokem, který se zaměřoval na sexuální život seniorů. Zde byla nejvíce zastoupena odpověď *nevím*, celkem ji uvedlo 51 dotazovaných (34 %), pouze o jeden hlas méně pak byla volena odpověď *spíše nesouhlasím* – uvedlo tak 50 respondentů (33 %). Celkem 27 adolescentů (18 %) naprosto nesouhlasí s tím, že by se uspokojivý sexuální život vyskytoval u párů ve věku 70 – 80 let. Nejméně dotazovaných pak naprosto souhlasilo s tímto výrokem – jedná se pouze o 3 případy (2 %).

Položka v dotazníku č. 8.3. - Veřejnost vnímá staré lidi jako fyzicky neatraktivní.

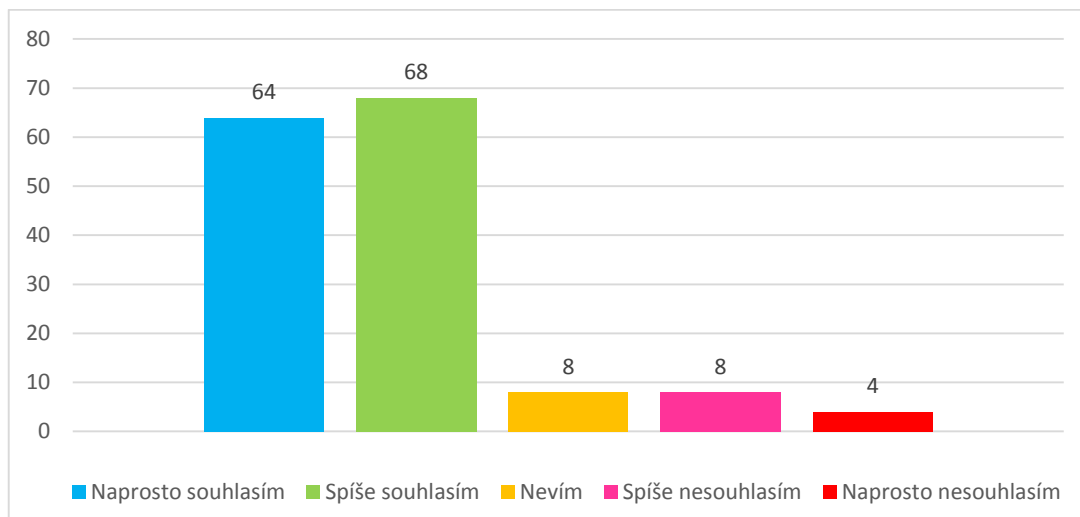

Graf VIII Názory na atraktivnost ve stáří

Většina respondentů – tedy v 95 případech (63 %) *spíše souhlasí* s tím, že jsou staří lidé veřejností vnímáni jako neatraktivní, naprosto pak souhlasí 33 dotázaných (22 %). Neutrální odpověď *nevím* zvolilo celkem 10 osob (7 %). Pouze 13 adolescentů uvedlo, že

s tímto výrokem *spíše nesouhlasí* (9 %) a odpověď *naprosto nesouhlasím* byla zvolena jen v jednom případě (1 %).

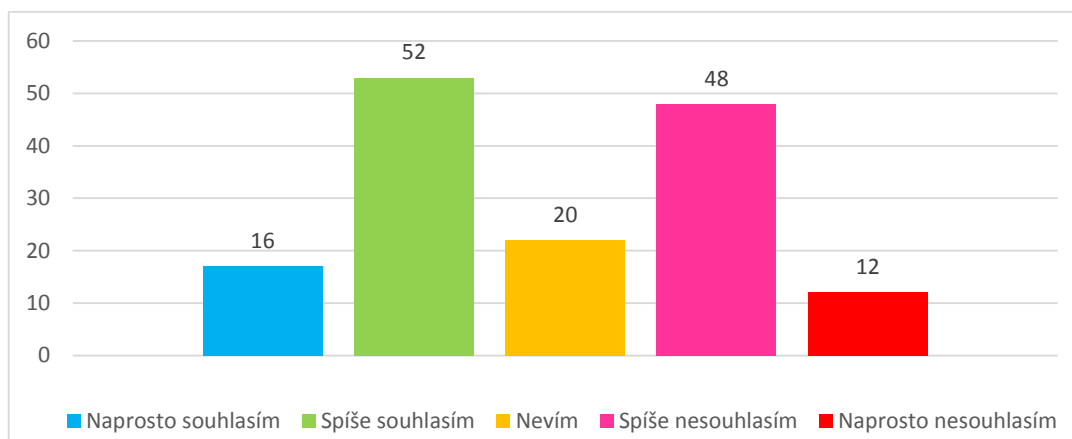
Položka v dotazníku č. 8.4. - Schopnosti jako učení se a pamatování si s přibývajícím věkem klesají.

Graf IX Názory na schopnosti ve stáří

S tím, že s přibývajícím věkem klesají schopnosti jako je učení se a pamatování si *naprosto souhlasí* 64 respondentů (42 %), 68 (45 %) osob uvedlo jako svou odpověď *spíše souhlasím*. Po 8 hlasech (5 %) pak byly zvoleny odpovědi *nevím* a *spíše nesouhlasím*. Pouze 4x (3 %) byla zvolena odpověď *naprosto nesouhlasím*.

Položka v dotazníku č. 8.5. - Duševní choroba běžně postihuje lidi ve stáří.

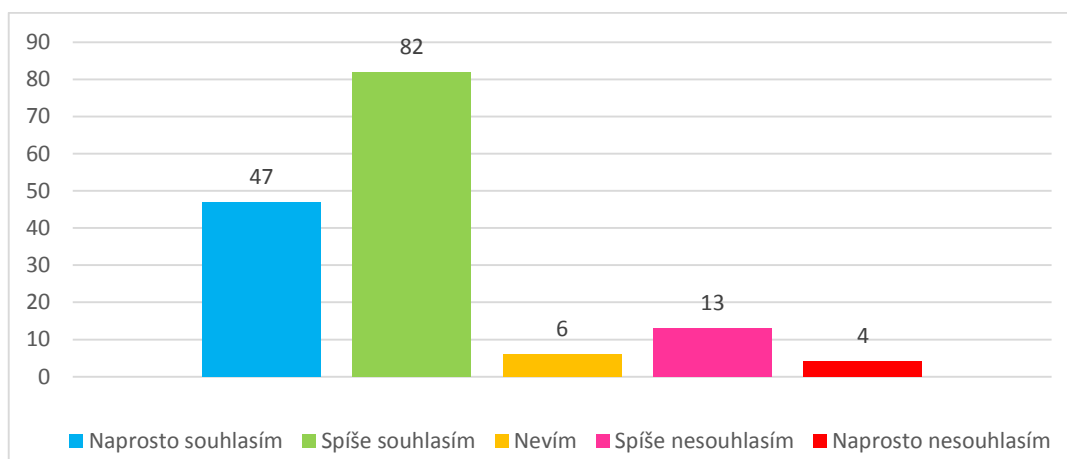

Graf X Názory na duševní poruchy ve stáří

Na tuto položku odpovědělo 52 respondentů tak, že *spíše souhlasí* s tím, že duševní choroba běžně postihuje lidi ve stáří. Druhou nejpočetnější odpověď pak představuje odpověď

spíše nesouhlasím, jež zvolilo 48 osob. Následovala odpověď s 20 hlasy pro odpověď *nevím*, *naprosto souhlasím* pak uvedlo 16 osob a nejméně, tedy 12 respondentů hlasovalo pro odpověď *naprosto nesouhlasím*.

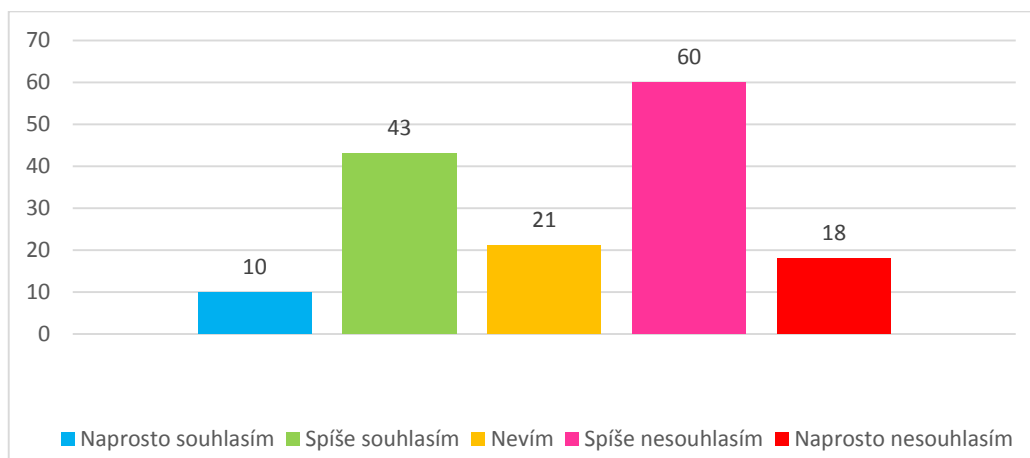
Položka v dotazníku č. 8.6. - Zdravotní stav starým lidem znemožňuje vykonávat jejich práci stejně efektivně, jako mladším lidem.

Graf XI Názory na efektivitu práce ve stáří

Převážná většina dotazovaných adolescentů s výrokem, dle nějž zdravotní stav znemožňuje starším lidem vykonávat jejich práci stejně efektivně, jako lidem mladším spíše souhlasila – celkem tedy 82 osob. Následovala odpověď s 47 hlasy (31 %) – naprosto souhlasím, 6 osob (4 %) uvedlo, že neví, zda zdravotní stav rozhoduje o neefektivnosti práce seniorů, 13 (9 %) osob s tímto výrokem *spíše nesouhlasilo* a pouze 4 osoby (3 %) uvedli, že s výrokem *naprosto nesouhlasí*.

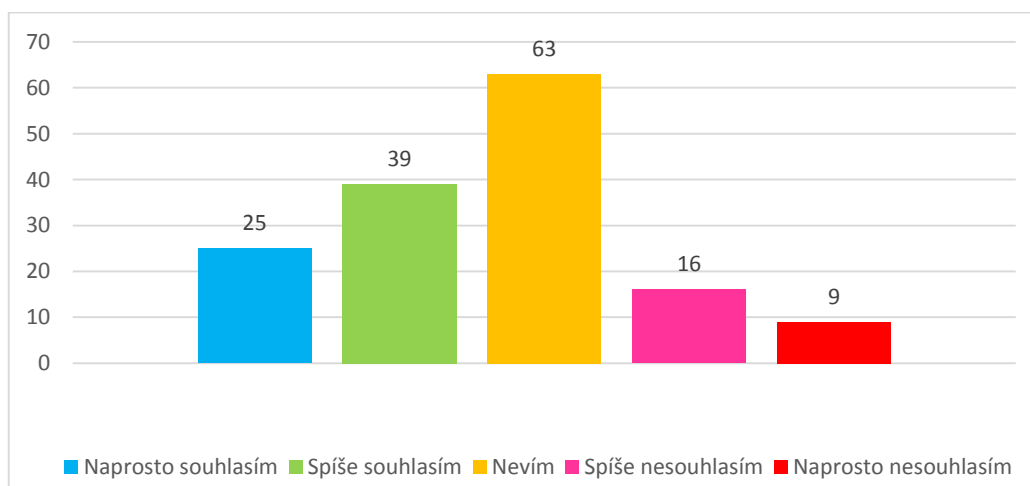
Položka v dotazníku č. 8.7. - Většina starých lidí žije osamělý život, jsou společensky izolovaní.

Graf XII Názory na společenskou izolovanost ve stáří

Celkem 60 osob (40 %) se domnívá, že staří lidé nežijí osamělý život a nejsou tedy společensky izolovaní, 43 respondentů (29 %) uvádí, že *spíše souhlasí* s tím, že senioři jsou společensky izolovaní. Odpověď *nevím* zvolili adolescenti ve 21 případech (14 %), 10 pak vyjádřilo svůj naprostý souhlas (7 %) a 18 osob (12 %) uvedlo, že naprosto nesouhlasí s tím, že by staří lidé byli společensky izolovaní.

Položka v dotazníku č. 8.8. - Počet těžkých depresí u seniorů je nejnižší ze všech věkových kategorií.

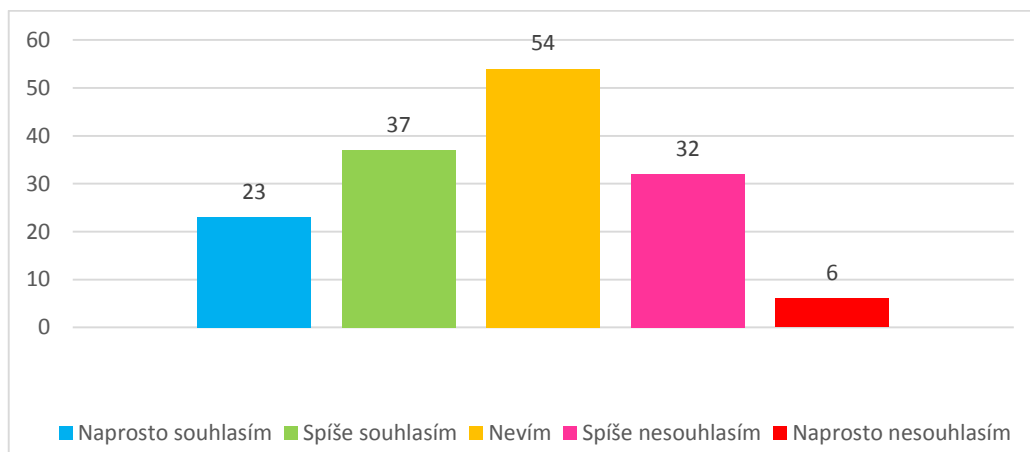

Graf XIII Názory na počet těžkých depresí ve stáří

U této položky respondenti nejčastěji volili odpověď *nevím*, celkem 63 osob (41 %), 39 (26 %) uvedlo, že s tímto výrokem *spíše souhlasí*, 25 pak *souhlasí naprosto*. Odpověď

spíše nesouhlasím byla zvolena u 16 adolescentů (11 %) a nejméně zastoupená odpověď je odpověď naprosto nesouhlasím, kterou uvedlo 9 osob (6 %).

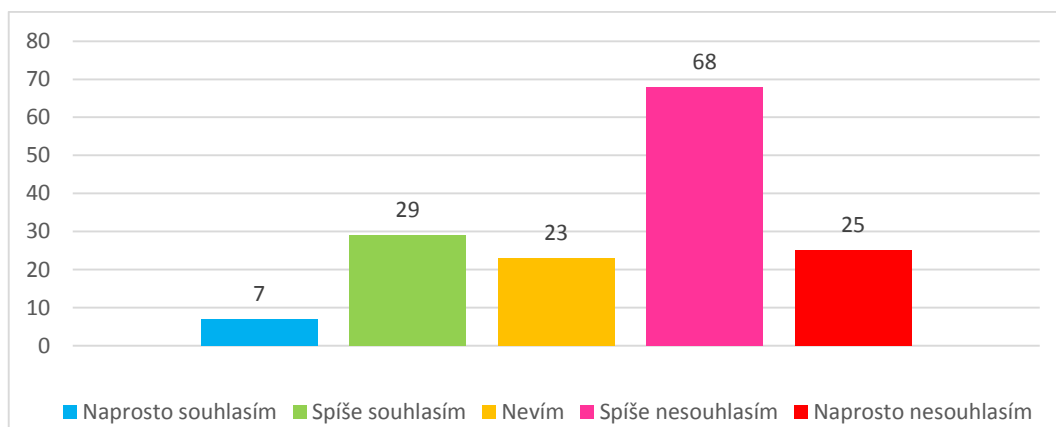
Položka v dotazníku č. 8.9. - Staří lidé u voleb hlasují jednotně pro stejnou politickou stranu.

Graf XIV Názory na politickou sílu seniorů

Stejně jako v předchozí položce i zde byla nejvíce volena odpověď nevíme a to u 54 dotazovaných (36 %). Téměř nerozhodně se pak část respondentů klonila k odpovědi buď spíše souhlasím – 37 (24 %) a spíše nesouhlasím – 32 (21 %). S výrokem, že senioři hlasují u voleb jednotně pak naprosto souhlasilo 23 osob (15 %) a zbývajících 6 (4 %) respondentů uvedlo, že s tímto výrokem naprosto nesouhlasí.

Položka v dotazníku č. 8.10. - Staří lidé patří k nejchudší vrstvě obyvatel v České Republice.

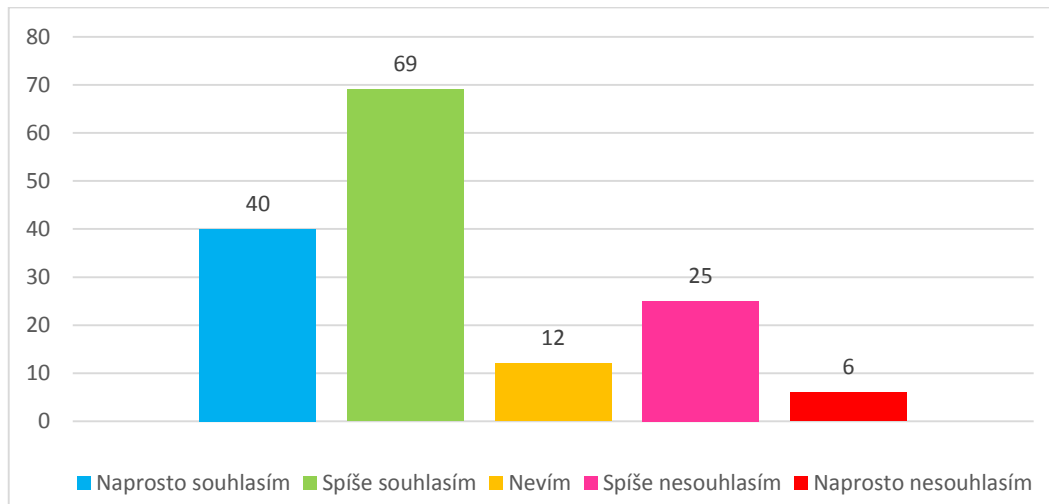

Graf XV Názory na finanční situaci ve stáří

Z celkem 152 respondentů uvedlo 68 (45 %), že naprosto nesouhlasí s tím, že by senioři patřili mezi nejchudší skupinu obyvatel v České republice, naprosto s tímto výrokem pak

nesouhlasilo 25 (16 %) osob. Odpověď naprosto souhlasím zvolilo pouze 7 (5 %) osob, 29 spíše souhlasí (19 %) a situaci nedokáže zhodnotit 23 (15 %) osob.

Položka v dotazníku č. 8.11. - Mnoho starých lidí se v současném světě nevyzná.

Graf XVI Názory na orientovanost seniorů v současném světě

Poslední škálová otázka se dotazovala respondentů na jejich míru souhlasu s výrokem, dle něžž se mnoho starých lidí v současném světě nevyzná. Nejvíce byla zastoupena odpověď *spíše souhlasím*, kterou si zvolilo 69 (45 %) respondentů a 40 (26 %) zvolilo jako svou odpověď *naprosto souhlasím*. Ve 12 případech (8 %) respondenti uvedli, že *neví*, 25 (16 %) *spíše nesouhlasí* a pouze 6 (4 %) osob *nesouhlasí naprosto*.

7 SHRNU TÍ VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ

V této kapitole shrneme závěry výsledků našeho výzkumného šetření a odpovíme tak na stanovené výzkumné otázky.

- **Hlavní výzkumnou otázkou:** Jaké postoje zaujímají současní adolescenti vůči seniorům ve Zlínském kraji?

Adolescenti sami odpovídali v otázce č. 5, jak hodnotí svůj vztah k seniorům, na výběr měli celkem z pěti možností. Z výsledků vyplývá, že 53 (35 %) a 42 (28 %) hodnotí svůj vztah k seniorům kladně a spíše kladně. Za neutrální svůj vztah k seniorům považuje 42 (28 %) adolescentů. Pouze 11 (7 %) a 4 (3 %) dotázaných zhodnotilo svůj vztah k seniorům jako spíše záporný a záporný. Testem dobrý shody Chí-kvadrát bylo zjištěno, že mezi odpověďmi respondentů existuje statisticky významný rozdíl.

	P -Pozorovaná četnost	O – Očekávaná četnost	$\frac{(P - O)^2}{O}$
Kladně	53	30,4	12,63
Spíše kladně	42	30,4	4,42
Neutrálně	42	30,4	4,42
Spíše záporně	11	30,4	12,38
záporně	4	30,4	22,92
Σ	152	152	56,92

Tabulka I

H_0 : Mezi odpověďmi respondentů na jejich vztah k seniorům neexistuje statisticky významný rozdíl.

H_A : Mezi odpověďmi respondentů na jejich vztah k seniorům existuje statisticky významný rozdíl.

$$x^2 = 56,92 > x^2_{0,05}(4) = 9,48$$

Přijímáme tedy H_A a zamítáme H_0 , závěr je tedy ten, že mezi odpověďmi na vztah adolescentů k seniorům existuje statisticky významný rozdíl.

Když se zaměříme na otázky v dotazníku č. 6, která zjišťovala, zda se respondenti domnívají, že jsou senioři diskriminováni, zjistíme, že většina respondentů se nedomnívá, že by senioři byli terčem diskriminace. Celkem tak odpovědělo 90 (59 %) respondentů. V další otázce č. 7 však respondenti z celkového počtu 152 dotazovaných uváděli, že byli ve 110 případech (72 %) svědky situace, kdy se stáří či senioři samotní stali terčem vtipkování. Tato zmiňovaná situace je jedním z typických projevů ageismu. Odpovědi respondentů jsou tedy z toho pohledu zarážející a zůstává otázkou, zda vtipy zaměřené na stáří nepovažují adolescenti za projevy věkové diskriminace či jsou pro ně tyto vtipy tak běžné a časté (jak vyplývá z otázky č. 7), že jim již nevěnují pozornost.

Jednotlivé výsledky škálových položek, jež zjišťovali postoje adolescentů vůči seniorům, jsou popsány v předchozí kapitole. Jak jsme již uváděli, při formulování těchto výroků jsem se opírali o deset nejčastějších předsudků, které uvádí americký profesor Palmore (viz. Kapitola 3.2). Překvapivý výsledek představuje např. položka č. 8.9. Respondenti totiž odpovídali na škálovou otázku, dle které senioři hlasují jednotně pro stejnou politickou stranu neutrálně. Předsudek se tedy v této oblasti nepotvrdil, ale nebyl ani vyvrácen. Přesto jsme očekávali, že zde budou zjištěny negativní postoje. Z výzkumného šetření pod vedením Rabušice z roku 2008 bylo zjištěno, že senioři oproti ostatním věkovým skupinám nevolí jednotně pro stejnou politickou stranu, pouze se častěji účastní voleb, což může ve společnosti vyvolávat milnou představu, že jako celek senioři hlasují shodně pro jednu politickou stranu. (2009, s. 268 – 269) Překvapující bylo i nepotvrzení předsudku adolescentů v oblasti finančního zabezpečení seniorů. U této položky se tak nabízí otázka, zda adolescenti vycházejí ze svých znalostí nebo je u nich zastoupen jak negativní předsudek, podle něž jsou senioři chudí tak negativní předsudek, že jsou naopak bohatí. Přesto však dle výsledků musíme konstatovat, že u adolescentů převládají negativní postoje vůči seniorům. Je to patrné ze sedmi škálových otázek, ve kterých adolescenti souhlasili s výroky obsahující předsudky.

- **Díličí výzkumná otázka:** Jaké sociální stereotypy převládají u adolescentů ve vztahu k seniorům?

Tato dílčí výzkumná otázka blíže specifikuje hlavní výzkumnou otázku a jejím cílem je shrnout výsledky otázek škálového typu v dotazníku. Z výsledků 11 položek bylo zjištěno, že v adolescenti v 7 případech inklinují spíše k negativním sociálním stereotypům vůči seniorům. Konkrétně v položkách zaměřující se na oblast zdravotních problémů, sexuálního života, vnímání atraktivity u seniorů, schopností, duševních chorob, efektivnosti práce a orientace seniorů ve světě. Neutrální hodnoty převládaly u výroku zaměřujícího se na těžkou depresi u seniorů, což si lze vysvětlit i možnou neznalostí a neinformovaností respondentů. Překvapivě neutrální odpovědi byly zjištěny i u výroku zkoumajícího míru souhlasu respondentů s tím, že staří lidé hlasují jednotně pro stejnou politickou stranu. Nejvíce byl zastoupena neutrální odpověď 'nevím' a následně téměř stejné počty hladů udělili respondenti u odpovědí - spíše souhlasím a spíše nesouhlasím. Stereotypy se neprojevíly ve dvou škálových otázkách, konkrétně v oblasti sociální izolace seniorů a ve tvrzení, že senioři patří k nejchudší vrstvě obyvatel v České republice. Otázka předsudků v oblasti finančního zabezpečení je však problematická, neboť ve společnosti byli zjištěni jak názory, že senioři jsou bohatí, stejně jako názory, že senioři jsou chudí a v obou případech se jedná o negativní sociální stereotypy. (viz kapitola 3.2.) Obdobných výsledků, které taktéž potvrdili ageistické postoje v České republice na výzkumném vzorku o počtu celkem 1 584 respondentů ve věku 15 – 83 let dosáhla i Lucie Vidovičová, jejíž výzkum se v roce 2003 zaměřil spíše na diskriminaci na pracovním trhu. (2008, s. 156 - 158)

Závěrem tedy je, že u adolescentů **převládají negativní sociální stereotypy** vůči seniorům.

- **Dílčí výzkumná otázka:** Jaký je názor adolescentů na možnou diskriminaci seniorů na základě věku ve Zlínském kraji?

Adolescenti se ve většině případů nedomnívají, že by senioři byli obětmi diskriminace. Toto zle tvrdit na základě jejich 90 nesouhlasných voleb s tvrzením, že by senioři byli diskriminováni. V 36 případech pak uvedli, že neví, zda jsou senioři diskriminováni a pouze 26 adolescentů uvedlo, že si myslí, že senioři diskriminováni jsou. Přesto většina nesouhlasila s myšlenkou diskriminace seniorů. Zajímavé je porovnat tyto výsledky s výsledky posledního tvrzení v dotazníku, jež znělo: „Mnoho starých lidí se v současném světě nevyzná.“ V tomto případě odpovídali adolescenti spíše souhlasně v 69 případech a naprosto souhlasilo 40 z nich. Celkem tedy 109 respondentů souhlasí s tímto výrokiem, jež je diskriminač-

ní. Je tedy zřejmé, že adolescenti si buď svých vlastních předsudků vůči seniorům nejsou vědomi či se nabízejí jako další možné vysvětlení jejich záměrná manipulace s odpověďmi.

- **Dílčí relační výzkumná otázka:** Jaký je vztah mezi četností kontaktů adolescentů s jejich prarodiči a mezi jejich vztahem k seniorům ve Zlínském kraji?

Na tuto dílčí otázku bylo třeba stanovit **věcnou hypotézu:** Vztah adolescentů k seniorům se liší v závislosti na četnosti jejich kontaktu s jejich prarodiči.

H₁: Existuje vztah mezi četností kontaktu adolescentů s jejich prarodiči a mezi jejich vztahem k seniorům.

Tato hypotéza se nám **potvrdila**.

Pozorované četnosti	kladně	spíše kladně	neutrálně	záporně	Σ
méně než 1x týdně	14	16	25	10	65
1x až 3x týdně	20	17	11	4	52
více než 3x týdně	19	9	6	1	35
Σ	53	42	42	15	152

Tabulka II

Pro výpočet dané hypotézy byla zvolena kontingenční tabulka. Nejprve jsme si pomocí čárkovací metody zaznamenali pozorované četnosti odpovědí.

Očekávané četnosti	kladně	spíše kladně	neutrálně	záporně	Σ
méně než 1x týdně	22,664	17,960	17,960	6,414	65
1x až 3x týdně	18,131	14,368	14,368	5,313	52
více než 3x týdně	12,203	9,671	9,671	3,453	35
Σ	53	42	42	15	152

Tabulka III

Dle pozorovaných četností jsme vypočítali očekávané četnosti. Bylo třeba sloučit kategorie odpovědí *spíše záporně* a *záporně*, aby byla splněna podmínka, že 20 % polí nebude obsahovat menší hodnoty, než je hodnota 5. Následně jsme přes vzorec Chí-kvadrát vypočítali výsledné $x^2 = 16,982$ a porovnali jej s testováním kritériem na hladině významnosti 0,05 při stupních volnosti 6.

H_0 = Mezi četností styku adolescentů s jejich prarodiči a mezi jejich vztahem k seniorům neexistuje statisticky významný rozdíl.

H_A = Mezi četností styku adolescentů s jejich prarodiči a mezi jejich vztahem k seniorům existuje statisticky významný rozdíl.

$$\chi^2 = 16,982 > \chi^2_{0,05}(6) = 12,592$$

Na základě tohoto výpočtu **přijímáme H_A a zamítáme H_0** . Tedy mezi četností styku adolescentů s jejich prarodiči a mezi jejich vztahem k seniorům existuje statisticky významný rozdíl.

Pokud se podíváme na odpovědi respondentů v dotazníkové otázce č. 4, která zjišťuje, jak častý je kontakt vnoučat a jejich prarodičů, zjistíme, že nejčastěji se adolescenti se svými prarodiči vídají méně, než jednou týdně, uvedlo tak celkem 65 osob. Respondenti, kteří zvolili tuto odpověď, pak v otázce č. 5 v dotazníku označili svůj vztah k seniorům nejčastěji jako neutrální – 25 respondentů. Také tvořili skupinu respondentů, jež uvedla svůj vztah k seniorům za negativní – 10 respondentů. Abychom však mohli vyvozovat přesnější závěry, bylo by třeba, aby zastoupení respondentů, kteří se vídají se svými prarodiči, bylo zastoupeno stejnocenně.

DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Dle našich výsledků, které potvrzují, že mezi mladou generací převažují spíše negativní sociální stereotypy vůči seniorům, jsme se rozhodli vytvořit **návrh programu zařazeného mezi průřezová témata pro žáky středních škol, jež by byl součástí Rámcového vzdělávacího programu**. Vycházíme i z doporučení Lucie Vidovičové, která se přiklání k řešení této problematiky spíše sociální inkluzí, než např. zavedením speciálního antidiskriminačního seniorského zákona. Nástrojem sloužícím k dosažení sociální inkluze seniorů by mohl být tzv. věkový mainstreaming, což je proces systematického zvýznamňování otázek a problémů, jež se týkají stáří. V praxi to znamená hovořit co nejvíce o těchto problémech a přivést je tak do centra pozornosti společnosti. Při uplatňování systému věkového mainstreamingu je třeba zdůraznit, že musí být splněna podmínka na zachování *rovnosti* mezi lidmi různého věku a přitom musí být uznána i *diverzita* lidí, jež se nacházejí ve stejném chronologickém věku. Dále vycházíme i z výsledků výzkumu Vidovičové, dle kterých bylo prokázáno, že častější kontakt lidí se seniory přispívá k odbourávání stereotypů vůči seniorům a tím tedy i přispívají k většímu porozumění této fázi lidského života. Obdobné závěry lze sledovat i u našeho výzkumného šetření. (2008, s. 185-186)

Na základě výše uvedených poznatků jsme se rozhodli vytvořit program, který by se zakládal na projektovém vyučování na středních školách ve třetím ročníku. Výstupy tohoto projektového vyučování by představovaly prezentace a návrhy žáků samotných, jež by se pokoušeli vytvořit program zmírňující ageismus ve společnosti.

Nejprve by studenti byli seznámeni s tím, co to vůbec ageismus je, jaké jsou jeho projevy a jak ve společnosti vzniká. Žáci by byli seznámeni i s nejčastějšími typy předsudků vůči seniorům a sami by tak u sebe mohli pozorovat, zda se u nich předsudky vyskytují. Společně by pak mohli žáci i senioři navštívit semináře či přednášky na zajímavá témata. Žáci středních škol by ve skupinkách provázeli seniory po budovách školy a seznamovali je s běžným chodem na jejich škole. Senioři by naopak seznámili studenty s prostory jejich zařízení a s různými aktivitami, kterým se věnují. Aby však byli zastoupeni i senioři, kteří trvale nepobývají pouze v domovech pro seniory, je žádoucí, aby byla zajištěna dostatečná propagace ve městech a zúčastnilo se co nejvíce seniorů. Žáci by pak mohli navštívit např. Univerzity třetího věku, které jsou určeny právě pro občany v důchodovém věku. Ze strany školy by mohl být pořádán program, ve kterém by žáci seznamovali seniory s moderními technologiemi a provedli je např. základy ovládání osobních počítačů. Žáci by mohli senio-

rům v rámci týdenního projektového vyučování například předčítat, hovořit s nimi o zajímavých tématech, navštívit společně výstavu či zoologickou zahradu. Náplň projektového vyučování by si blíže specifikovalo a realizovalo každé školní zařízení dle svých možností a uvážení.

Následně by žáci ve skupinkách formou PowerPoint prezentace či posterů ostatním spolužákům prezentovali, jak probíhal jejich týden trávený se seniory, v čem shledávají přínosy společného setkávání, zda a případně jaké se dozvěděli nové podněty od seniorů, sebereflektovali by i své případné stereotypy o stáří a zda se je povedlo změnit a jak by přispěli k odbourávání ageismu.

V rámci celé republiky by se konala soutěž podporovaná MŠMT o **vytvoření nejlepšího programu** bojující proti formám ageismu. Nejlepší z programů by pak od státu získal dotaci a mohl by být ve vítězném kraji realizován.

ZÁVĚR

V této práci jsme se zabývali problematikou diskriminace lidí na základě jejich chronologického věku – ageismem. Touto formou diskriminace se v současnosti zabývá čím dál více odborníků a diskuse na toto téma se dostává čím dál častěji do popředí. Důvodů, proč se tento jev ve společnosti vyskytuje stále častěji, ale i důvody, proč je v současnosti stále naléhavější řešit tento problém, je hned několik. Nejzásadnější změnou, která v současné společnosti nastává a se kterou se budou muset vypořádat všechny státy světa je fakt, že lidská populace stárne. Prodlužující se délka života je samozřejmě pozitivum, ale přináší s sebou i řadu problémů. Lidí, kteří se budou dožívat šedesáti pěti let a více bude neustále přibývat, naopak mladých lidí do patnácti let bude ubývat. Je to důsledkem nízké porodnosti a stále se zdokonalující zdravotní péče. Lidé v produktivním věku tak mohou cítit velkou zátěž, neboť budou muset svou práci vydělávat na ekonomicky závislé skupině obyvatel. Současně i změny ve strukturách rodiny, jež se projevují především větším odloučením prarodičů od jejich vnoučat, nižší mírou solidarity uvnitř rodiny a potažmo v celé společnosti a odklon od tradic a úctě ke stáří přispívají k devalvaci stáří. Mládí je upřednostňováno před stářím v každodenních oblastech lidského života a staří lidé tak představují skupinu obyvatel, jež jsou oproti ostatním věkovým skupinám výrazně ohroženi společenskou izolací. A je to právě nízký kontakt seniorů s ostatními věkovými skupinami, jež má za následek předsudky ve společnosti, které jsou jedním ze zdrojů ageismu. Nedostatečná informovanost ve společnosti o této životní etapě zapříčiňuje často nepochopení či neschopnost i nechůť se seniory vůbec přijít do kontaktu. Jisté předsudky jsou ve společnosti tak silně zakořeněny, že jsou přijímány jako norma a obecně známý fakt. Bohužel se můžeme s předsudky a neznalostmi charakteristik o stáří setkat i u odborných pracovníků. Dokonce samotní senioři si mohou jisté postoje, s nimiž se běžně setkávají ve společnosti, natolik zosobnit, že o sobě samých smýšlejí v negativním ladění.

Teoretická část této práce se zabývá obdobím stárnutí, kde definujeme určitá specifika, která jsou s obdobím stáří spojená a které je třeba znát, abychom pochopili, že předsudky ve společnosti jsou založeny na mylných představách. Zaměřujeme se i stárnutí populace, které je taktéž stěžejním charakteristickým prvkem současné společnosti. Dále definujeme období adolescence a taktéž se zaměřujeme na změny v tomto období, jež jsou důležité pro pochopení odlišných hodnot a životního stylu u mladé a staré generace. Teoretickou část uzavírá kapitola, jež je věnována problematice ageismu, ve které popisujeme příčiny vzniku této diskriminace, projevy ageismu i jeho prevenci.

Praktická část, jež navazuje na předchozí teoretickou část, má za hlavní cíl zjistit, jaké jsou postoje adolescentů vůči seniorům ve Zlínském kraji. Jedním z dílčích cílů bylo zjistit, jak hodnotí svůj vztah k seniorům sami adolescenti, jaká je četnost kontaktu adolescentů s jejich prarodiči a zda se adolescenti domnívají, že jsou senioři v jejich okolí diskriminováni. Výzkum byl realizován formou dotazníkového šetření, u něž z celkem osmnácti položek tvořilo jedenáct otázek škálového typu, jež obsahovaly výroky, s nimiž respondenti na pěti bodové stupnici vyjadřovali míru svého souhlasu či nesouhlasu. Tyto výroky jsme do dotazníku sestavili na základě deseti nejčastějších předsudků, které uvádí Palmore a doplnili jsme je o jeden shrnující výrok. Bylo zjištěno, jaké postoje zauímají adolescenti vůči seniorům. Zjistili jsme také, zda existuje vztah mezi četností kontaktu adolescentů s jejich prarodiči a názorem adolescentů na seniory. Z výsledků našeho šetření vyplývá, že mezi adolescenty převažují negativní stereotypy vůči seniorům. Výsledky tedy odpovídají již dříve realizovaným výzkumům na toto téma.

Bakalářská práce pro mě byla velkým osobním přínosem. Nastínila i možnost, jakým směrem bych se v budoucnu mohla profesně ubírat. Závěrem dodávám, že se svými prarodiči mám velmi vřelý vztah, v kontaktu jsme často, jak je to jen možné a že tento rodinný vzorec je pro mě naprosto přirozený.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BALOGOVÁ, Beáta a Monika ŽUMÁROVÁ. *Mezigeneračné mosty*. Košice: MENTA MEDIA, 2009. ISBN 978-80-89392-08-7.
- [2] BARTOŇOVÁ, Dagmar. *Demografická situace České republiky: proměny a kontexty 1993-2008*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-024-7.
- [3] ČSÚ: *Složení obyvatelstva podle pohlaví a jednotek věku k 31.12.: Krajská správa ČSÚ ve Zlíně*. In: [online]. [cit. 2016-03-03]. c2014. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/shortUrl?su=32f968c5>
- [4] DITTMANN, Mellissa. *Fighting ageism: Geropsychologists are striving to stop negative age stereotypes and meet the growing mental health needs of older adults*. In: American Psychological Association [online]. Washington, D. C.: APA, 2003 [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <http://www.apa.org/monitor/may03/fighting.aspx>
- [5] FARKOVÁ, Marie. *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2480-5.
- [6] GRUSS, Peter. *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-605-6
- [7] HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7038-158-2.
- [8] HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.
- [9] HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie, aneb, Seniori mezi námi*. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8.
- [10] HNILICA, Karel. *Stereotypy, předsudky, diskriminace: (pojmy, měření, teorie)*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1776-3.
- [11] CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvalitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [12] JIRÁSKOVÁ, Věra. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-80-5.
- [13] KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

- [14] LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché. ISBN 80-247-1284-9.
- [15] MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- [16] MACEK, Petr. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-348-X.
- [17] MPSV. *Postavení a diskriminace seniorů v České republice*, Praha. MPSV. 2006. ISBN 80-86878-52-X
- [18] MPSV. *Senioři a politika stárnutí. Příprava na stárnutí v České republice*. Praha. [online]. © 2015. [cit. 2016-2-17]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2856>
- [19] MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3345-2.
- [20] NOVÁK, Tomáš. *O předsudcích*. V Brně: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-121-6.
- [21] ORT, Jiří. *Kapitoly ze sociologie stáří: (společenské a sociální aspekty stárnutí)*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-7044-636-6.
- [22] PALMORE, Erdman Ballagh, Laurence BRANCH a Diana HARRIS (eds.). *Encyclopedia of ageism*. Binghamton, N.Y.: Haworth Reference Press, c2005. ISBN 0-7890-1890-X.
- [23] PALMORE, Erdman Ballagh. *Ageism: negative and positive*. 2nd ed. New York: Springer, c1999. ISBN 0-8261-7002-1.
- [24] PICHAUD, Clément a Isabelle THAREAU. *Soužití se staršími lidmi: praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-184-3.
- [25] RABUŠIC, Ladislav a Jana HAMANOVÁ. *Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008: (pramenná publikace European Values Study)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4952-9.
- [26] RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. Rubikon (Masarykova univerzita). ISBN 80-210-1155-6.
- [27] SCHIRRMACHER, Frank. *Spiknutí metuzalémů: stáří má zelenou!*. V Praze: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1496-2.

- [28] STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999. ISBN 8071782742.
- [29] TOŠNEROVÁ, Tamara. *Ageismus: průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, 2002. ISBN 80-238-9506-0.
- [30] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
- [31] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.
- [32] VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace - nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008. ISBN 978-80-210-4627-6.
- [33] VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stáří ve městě, město v životě seniorů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-141-1.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

aj.	a jiné
apod.	a podobně
cca	přibližně
cit.	citováno
č.	číslo
ČSÚ	Český statistický úřad
ČR	Česká republika
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
např.	například
tzv.	takzvaně
USA	Spojené státy americké
WHO	World Health Organization

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek I Mechanismus ovlivňující postavení seniora v sociální struktuře (Ort, 2004, s. 23)

Obrázek III Složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin v letech 2002 – 2050

(MPSV, 2006, s. 21)

Obrázek IV Vývoj počtu a struktury obyvatelstva ve věku nad 65 let v letech 2002 – 2050

(MPSV, 2006, s. 24)

SEZNAM GRAFŮ

Graf I Pohlaví

Graf II Věk

Graf III Četnost kontaktu s prarodiči

Graf IV Vztahy k seniorům

Graf V Názory na diskriminaci seniorů

Graf VI Vtipy o stáří

Graf VII Názory na zdravotní komplikace ve stáří

Graf VIII Názory na sexuální aktivitu ve stáří

Graf IX Názory na atraktivnost ve stáří

Graf X Názory na schopnosti ve stáří

Graf XI Názory na duševní poruchy ve stáří

Graf XII Názory na efektivitu práce ve stáří

Graf XIII Názory na společenskou izolovanost ve stáří

Graf XIV Názory na počet těžkých depresí ve stáří

Graf XV Názory na politickou sílu seniorů

Graf XVI Názory na finanční situaci ve stáří

Graf XVII Názory na orientovanost seniorů v současném světě

SEZNAM TABULEK

Tabulka I

Tabulka II

Tabulka III

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Dobrý den,

jmenuji se Adéla Válková a studuji na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, obor Sociální pedagogika. Prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku, jehož výsledky použiji pro svou bakalářskou práci, ve které se zabývám problematikou ageismu. **Dotazník je určen pouze osobám v rozmezí 15-20 let.**

Pro účely tohoto dotazníku chápejte pod pojmy **starý/starší člověk a senior lidi mezi 60 - 75 lety.**

Žádná odpověď není špatná ani dobrá, různost názorů je zcela přirozená a normální.

Dotazník se zcela **anonymní!**

Děkuji za spolupráci.

1. Jaké je vaše pohlaví?
 - a) žena
 - b) muž

2. Jaký je váš věk:
 - a) 15 let
 - b) 16 let
 - c) 17 let
 - d) 18 let
 - e) 19 let
 - f) 20 let

3. Žijete ve Zlínském kraji?
 - a) ano
 - b) ne

4. Se svými prarodiči jsme v kontaktu:
- a) méně než 1x týdně
 - b) 1x až 3x týdně
 - c) více než 3x týdně
5. Svůj vztah k seniorům hodnotím:
- a) kladně
 - b) spíše kladně
 - c) neutrálně
 - d) spíše záporně
 - e) záporně
6. Domníváte se, že jsou senioři ve vašem okolí nějakou formou diskriminováni?
- a) ano
 - b) ne
 - c) nevím
7. Byli jste svědky situace, kdy někdo vykládal vtip „strefující“ se do stáří?
- a) Ano
 - b) Ne

8. Dotazník:

	Naprosto souhlasím	Spíše souhlasím	Nevím	Spíše ne- souhlasím	Naprosto nesouhlasím
1. Staří lidé se potýkají se závažnými zdravotními problémy omezující jejich běžné denní aktivity					
2. U zdravých párů pokračuje uspokojivý sexuální život obvykle do 70-80 let.					
3. Veřejnost vnímá staré lidi jako fyzicky neatraktivní.					
4. Schopnosti jako učení se a pamatování si s přibývajícím věkem klesají.					
5. Duševní choroba běžně postihuje lidi ve stáří.					
6. Zdravotní stav starým lidem znemožňuje vykonávat jejich práci stejně efektivně, jako mladším lidem.					
7. Většina starých					

lidí žije osamělý život, jsou společensky izolovaní.					
8. Počet těžkých depresí u seniorů je nejnižší ze všech věkových kategorií.					
9. Staří lidé patří k nejchudší vrstvě obyvatel v České Republice.					
10. Staří lidé patří k nejchudší vrstvě obyvatel v České Republice.					
11. Mnoho starých lidí se v současném světě nevyzná.					